

การดิ้นรนของสวนเกษตรในเมือง
กรณีศึกษาชาวสวนฝั่งธนบุรี¹

The Struggle of Urban Farming:
Case Study of Thonburi Local Farmers

อ. วราภรณ์ มนต์ไทรเวศย์

อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

Varapon Montrivade, Ph.D. Candidate

Lecturer at the Department of Anthropology,

Faculty of Archaeology, Silpakorn University

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มุ่งหาคำตอบให้กับคำถามวิจัยหลักที่ว่า อะไรคือความคิดที่อยู่เบื้องหลังความพยายามดำรงรักษาพื้นที่เกษตรกรรมทำสวน และอะไรคือวิธีการ/การปรับตัวที่ชาวสวนในปัจจุบันนำมาใช้เพื่อคงความเป็นสวนทั้งในรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่ให้มีอยู่ในพื้นที่ธนบุรี ผู้ศึกษาใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองและเกษตรกรรมในเมืองเป็นกรอบในการศึกษา และใช้การทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่เขตภาษีเจริญ บางแค ตลิ่งชัน และทวีวัฒนา ผู้ศึกษาใช้เวลาในการทำงานภาคสนามและเรียบเรียงข้อมูลตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2560 ถึง สิงหาคม 2561 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ภาคการเกษตรในฝั่งธนบุรีเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมและครัวเรือนเกษตรกรเรื่อยมา และเด่นชัดมากขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบันที่ความเป็นเมืองเคลื่อนเข้าสู่พื้นที่ หากแต่ในท่ามกลางการหายไปของพื้นที่เกษตรกรรม ปรากฏมีเกษตรกรที่ยังคงพยายามทำให้แบบแผนการผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ของฝั่งธนบุรีดำรงอยู่ได้ ทั้งในรูปของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความเป็นเมืองและความต้องการของคนเมือง และการสร้างอำนาจต่อรองกับอำนาจรัฐ/หน่วยราชการต่าง ๆ ผ่านการรวมกลุ่มหรือการสร้างศูนย์การเรียนรู้ การปรับตัวในรูปของการเปลี่ยนจากเกษตรเคมีสู่เกษตรปลอดภัยเคมี, การผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรและศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตร, การแสวงหาความรู้ การวางแผนการผลิต และการตลาด, การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขนาดเล็กลง เกิดขึ้นจากความต้องการของเกษตรกรในการดำรงรักษาเกษตรกรรมทำสวน ที่สัมพันธ์กับความคิดที่อยู่เบื้องหลัง ไม่ว่าจะเป็นอาชีพพ่อแม่ต้องอนุรักษ์ไว้, ทำเป็นแค่สวน ให้เปลี่ยนไปทำอย่างอื่น ไม่มันใจ, การเป็นนายตัวเอง ได้ทำในสิ่งที่ชอบ เป็นต้น ซึ่งนั่นชี้ให้เห็นการมีอยู่ของอำนาจระทำการและการรู้จักใช้

อำนาจที่มีอยู่ของเกษตรกรในการต่อสู้ต่อรองกับอำนาจที่เหนือกว่า (อำนาจรัฐ) หรือการกลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองที่พวกเขาไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

คำสำคัญ: เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรี, การดิ้นรน, นิเวศวิทยาการเมือง

Abstract

In this article, I have searched for the answers of the primary research questions which are; according to the present situation, what is the main idea of farmers' attempt for farmland protection, and how do they adjust for preserving land, both new and old patterns in Thonburi area". Political Ecology and Urban Agriculture are the conceptual frameworks of this research. Anthropology fieldwork is used as a method to define and understand the ideas related to the change and farmers' adaption in Phasi Charoen, Bangkae, Taling Chan, and Thawi Watthana district of Bangkok, Thailand. I was in the fieldwork and organized the data during November 2017 – August 2018. The result has shown that the agricultural sector in Thonburi area has faced the changing of farmland reduction areas as well as farm households. The reduction of farmland has obviously existed when the city has expanded to this area. However, there are some farmers who tried to protect their farming because gardening is a signature of the Thonburi area. They have changed the production pattern to suit the urban lifestyle and their needs. Moreover, they have resisted the government's hegemony by grouping a network and build farming learning centers. Adaptation in the form of changing from chemical to agricultural to chemical-free agriculture, pushing for the integration of farmers and building agricultural learning centers, knowledge seeking in production and marketing, utilizing smaller agricultural areas arises from the needs of farmers in maintaining agriculture. In relation to the

idea that agriculture is a family occupation that needs to be conserved, they are unable to do other professions better than farming, and agriculture makes them become their own boss and can do what they want. These power relations have shown that farmers have their power and use this for protecting their advantage, on the other hand, some farmers must defer to unavoidable dominance of urbanization and transformation to be a part of the city.

Keywords: Farming in Thonburi area, Struggle, Political Ecology

บทนำ : การมีอยู่ของสวนเกษตรในเมือง พื้นที่ธนบุรี

กรุงเทพมหานคร นอกจากเป็นเมืองหลวงของประเทศ ยังเป็นศูนย์กลางสำคัญของประเทศในทุก ๆ ด้าน ทั้งศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การบริการด้านต่างๆ และเป็นเมืองใหญ่ที่มีการเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว มีผู้คนจากทุกภูมิภาคหลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัย แสวงหาแหล่งงานและการใช้บริการในกรุงเทพมหานคร ทั้งในลักษณะถาวรและชั่วคราวเป็นจำนวนมากเพิ่มขึ้นทุกปี ทำให้กรุงเทพมหานครกลายเป็นเมืองที่ต้องรับภาระหนักในการให้บริการประชาชนอย่างต่อเนื่องและเสมือนไม่มีวันสิ้นสุด จนเป็นผลให้ต้องเร่งสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อสนองตอบให้ทันกับความต้องการของประชาชน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของภาครัฐที่ผ่านมา ยังดำเนินไปไม่ทันกับการเติบโตของภาคเอกชน ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองขึ้นอย่างกระจัดกระจายในทุกพื้นที่ โดยขาดการวางระบบ และการควบคุมอย่างรัดกุมของภาครัฐ การวางหรือปรับปรุงผังเมืองให้สอดคล้องกับการเติบโตของเมืองอย่างทันการณ์ หรือทั่วถึงยังมีประสิทธิภาพไม่เพียงพอ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายประเภท ผสมผสานกันอยู่ทั่วไป และกลายเป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ที่กรุงเทพมหานครเผชิญอยู่ในปัจจุบัน (สำนักงานนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร, 2540: 29) ปัญหาการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่กรุงเทพมหานครเติบโตอย่างรวดเร็ว ด้วยการขยายตัวของกรุงเทพมหานครในลักษณะกระจัดกระจาย อันเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานต่างจังหวัดเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานครส่วนหนึ่ง และประชากรในเขตชั้นในย้ายออกไปอยู่อาศัยบริเวณชานเมืองอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะการเกิดที่อยู่อาศัยในลักษณะของการจัดสรรที่ดิน ซึ่งเป็นการขยายตัวของการใช้ที่ดินทุกทิศทุกทางที่มีถนนเข้าถึง (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม: 2544, 79) พื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองซึ่งเป็นพื้นที่เขตชั้นนอกของกรุงเทพมหานครจึงถูก

บุกรุกมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามการเจริญเติบโตของเมือง ประกอบกับค่าตอบแทนที่เกษตรกรได้รับจากการขายที่ดินมีราคาค่อนข้างสูง จึงส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่เกษตรกรรมดังกล่าวขายที่ดินและเลิกประกอบอาชีพการเกษตรไปในที่สุด (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2544: 208)

ในกรณีพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองฝั่งตะวันตก แม้พื้นที่ดังกล่าวตั้งบนดินดอนปากแม่น้ำ ซึ่งผืนดินส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชพรรณต่าง ๆ เช่น “การทำสวน” อันเป็นหนึ่งในรูปแบบการเพาะปลูกที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในฝั่งธนบุรีแห่งนี้ และมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งผลิตอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในกรุงเทพมหานครและพื้นที่ใกล้เคียงมาอย่างต่อเนื่องและเป็นระยะเวลานาน แต่ด้วยการเจริญของบ้านเมืองมีมากขึ้น พื้นที่ชานเมืองด้านตะวันตกแถบภาษีเจริญ หนองแขม ราชบุรีบูรณะ จอมทอง บางขุนเทียน ได้กลายเป็นเขตรองรับการขยายตัวของเมือง และมีผู้คนเริ่มอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น ภายหลังการกำหนดใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525–2529) ควบคู่ไปกับแผนพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มุ่งลดความหนาแน่นของเขตชั้นใน โดยการกระจายเขตอุตสาหกรรมแรกสุดเนื่องจากอยู่ไม่ห่างจากกรุงเทพมหานครนัก รวมทั้งยังมีที่ว่าง ราคาถูก ตลอดจนมีแรงงานและสาธารณูปโภครองรับอย่างทั่วถึง (สำนักพิมพ์สารคดี, 2543: 63) การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วเช่นนี้ มีผลทำให้สภาพความเป็นชุมชนเกษตร “ชุมชนชาวสวน” ในย่านชานเมืองฝั่งธนบุรีนี้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในเรื่องสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง แม่น้ำลำคลองที่เน่าเสียและถูกถมจนลดจำนวนลง การประกอบอาชีพทำสวนที่ลดน้อยลง และการขายพื้นที่ส่วนให้กับนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อ เพื่อนำพื้นที่ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่น เช่น โรงงานอุตสาหกรรม บ้านจัดสรร ที่อยู่อาศัย ฯลฯ ซึ่งนับวันปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะยิ่งจะมีมากขึ้น ประกอบกับ

ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร กฎกระทรวงฉบับที่ 414 (พ.ศ. 2542) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ได้กล่าวถึงหลักการและรายละเอียดในการใช้ที่ดินในพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมในฝั่งตะวันตก ไว้ว่า พื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมในฝั่งตะวันตกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางเมืองมาก และจากการที่ได้กำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรมเพื่อเป็นบริเวณที่ทำเกษตรกรรม และเป็นพื้นที่ช่วยในการระบายน้ำของฝั่งธนบุรี ทำให้กลายมาเป็นที่อยู่อาศัยชั้นดี มีสภาพแวดล้อมที่ดีมาก และอยู่ใกล้เมืองในปัจจุบัน จึงสมควรที่จะอนุรักษ์พื้นที่นี้ต่อไป เพื่อให้เป็นย่านที่อยู่อาศัยชั้นดีภายในเมืองต่อไป (สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2542: 9) ด้วยเหตุนี้ แนวโน้มการใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง คือ การเป็นย่านที่อยู่อาศัยชั้นดี ซึ่งในมุมหนึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นการสูญเสียสภาพพื้นที่สวนและวิถีชีวิตชาวสวน อันมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ที่ทุก ๆ สังคมต้องเผชิญ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเป็นกลไกตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย กรณีของสังคมเกษตรกรรมทำสวนในพื้นที่ธนบุรี ด้วยสภาพพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางความเจริญต่าง ๆ ของเมืองมาแต่อดีต สังคมเกษตรกรรมแห่งนี้ได้เผชิญกับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา กระทั่งกระแสธารแห่งการพัฒนาและขยายเมืองได้ไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนชาวสวน การพัฒนาที่เปลี่ยนพื้นที่ชานเมืองสู่การเป็นพื้นที่กลางเมือง ทำให้พื้นที่สวนในพื้นที่ธนบุรีค่อย ๆ หายไป องค์กรความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำสวนสูญสลายไปพร้อม ๆ การล้มหายตายจากไปของชาวสวนรุ่นเก่า ๆ ลูกหลานชาวสวนในปัจจุบันรอเวลาและโอกาสที่จะขายที่ดินให้กับนายทุน สภาพการณ์ในปัจจุบันของพื้นที่สวนที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชอาหารและไม้พันธุ์ต่าง ๆ เพื่อหล่อ

เลี้ยงชีวิตและจิตใจของผู้คนในกรุงเทพมหานคร จึงอยู่ในสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง อย่างไรก็ดี ในท่ามกลางการค่อย ๆ หายไปของเกษตรกรรมทำสวนในพื้นที่ธนบุรี ยังมี “ชาวสวน” ที่ยังคงทำสวนต่อไป ทั้งนี้ของการดำรงรักษาอาชีพและการรักษาสวนที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ชาวสวนเหล่านี้ปรับตัวให้ก้าวทันไปกับการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวสวนเอง และการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมในถิ่นของตนให้เหมาะสมกับการโอบล้อมของเมือง ยกตัวอย่างเช่น การปรับปรุงหรือเปลี่ยนพืชพันธุ์ที่ปลูกให้เหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการของตลาด การปรับปรุงบำรุงดินให้มีความสมบูรณ์ การพัฒนาเทคนิควิธีการ กระบวนการ หรือการจัดการในการเพาะปลูกให้ทันสมัย รวมไปถึงการปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มบทบาทในการผลิตของตนมาเป็น “คนกลาง” เป็นต้น (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2541: 4–5)

พื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในเขตภาษีเจริญ เขตตลิ่งชัน เขตบางแค และเขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร เป็นหนึ่งในภาพแทนชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรี ที่ได้รับผลกระทบจากประวัติศาสตร์ของการพัฒนากรุงเทพมหานครสู่ความเจริญ ทั้งในมิติของการเป็นชุมชนเกษตรกรรมเพื่อหล่อเลี้ยงและส่งออกอาหารและผลผลิตทางการเกษตรเข้าสู่ตลาดในฝั่งพระนคร ในยุคที่การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวกและผู้คนต้องพึ่งพาการคมนาคมทางน้ำ, การเป็นพื้นที่การค้า อุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัยราคาถูกและราคาแพง เพื่อรองรับการเติบโตของกรุงเทพมหานคร ในยุคที่การคมนาคมขนส่งสะดวกสบายขึ้น ถนนหนทางตัดผ่านเข้าสู่พื้นที่ฝั่งธนบุรีมากขึ้น และการเข้ามาของรถไฟฟ้าสายต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้คนมองข้ามแม่น้ำลำคลองที่เคยเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนการเกษตรกรรมทำนาทำสวนในพื้นที่ ในท่ามกลางการผลักดันที่เกษตรกรรมขานเมืองในย่านฝั่งธนบุรีสู่ความเป็นเมืองสู่การเป็นที่อยู่อาศัยใกล้เมือง ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนพื้นที่นี้ ที่มีการทำนาทำสวนเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต การเติบโตของเมืองได้ล้อมรั้วชุมชนเกษตรกรรมขานเมืองมาก

ขึ้น การหายไปของพื้นที่เกษตรกรรมผ่านการขายที่ให้นายทุน ที่แปลงนา และสวนให้เป็นหมู่บ้านจัดสรร ห้างสรรพสินค้า อาคารพาณิชย์ โรงงาน อุตสาหกรรม และสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของ สภาพแวดล้อม ทั้งดิน น้ำ และอากาศ อันเป็นอุปสรรคในการดำรงการ ทำนาทำสวน รวมถึงการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามา กระทบตลอดหน้าประวัติศาสตร์ของการเติบโตของกรุงเทพมหานครที่ สัมพันธ์กับย่านฝั่งธนบุรี

มีคำกล่าวว่า “เมื่อไรที่เส้นทางคมนาคมเจริญ เมื่อนั้นถนน เส้นทาง และผู้คนจะตามมา” (“ภาษีเจริญ” ลดข้อจำกัดพื้นที่ได้สุขภาวะก็ตามมา, 2559: ออนไลน์) พื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในเขตภาษีเจริญ คือ หนึ่งใน พื้นที่ที่กำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงมากมายไม่ต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ในฝั่งธนบุรี โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนจาก สังคมชาวสวนที่พึ่งพาอาศัยกันมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำมาสู่สังคมเมือง ที่เต็มไปด้วยอาคารบ้านเรือน สถาบันเทิง และโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อ รองรับผู้คนจากต่างถิ่นที่หลั่งไหลเข้ามา และมีแนวโน้มว่าการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวจะยิ่งรุดหน้ารวดเร็วมากขึ้นในอนาคต แม้ว่าในวันนี้ความเป็น ชุมชนเกษตรกรรมของเขตภาษีเจริญจะค่อย ๆ เลือนหายไป หากแต่การ ยังพอมิพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในท่ามกลางวงล้อมของความเป็นเมือง และการต้องปรับตัว/ตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ก็ดู จะเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ที่สะท้อนความพยายามหาทางออกของ เกษตรกรหรือคนพื้นถิ่นในพื้นที่ ผ่านการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่มี มูลค่าสูงในพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขนาดเล็กและอยู่ในวงล้อมของหมู่บ้าน จัดสรร ที่หมายรวมการผลิต “ของสวน” เพื่อตอบสนองความต้องการ ผลผลิตทางการเกษตรของคนเมือง กรณีของเกษตรกรรมในย่านบางแค แม้จะยังคงทำสวนผัก ผลไม้ และกล้วยไม้ เช่นที่เคยทำมาในอดีต แต่การ เปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่ จากการไม่มีพื้นที่เกษตรเป็นของตนเอง การต้อง เข้าพื้นที่เพื่อเพาะปลูกในราคาที่สูงขึ้น หรือการทำกินในที่ดินของตนเองใน

ขนาดที่เล็กลง เหล่านี้ล้วนมีผลต่ออนาคตของการทำเกษตรในพื้นที่ในสภาพการณ์ที่ต้องการดำรงแบบแผนการผลิตที่สืบมาจากบรรพบุรุษต่อไป เกษตรกรในพื้นที่ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ปรับเปลี่ยนสู่การผลิตผักและผลไม้ปลอดสารเคมีมากขึ้น การทำตลาด/จำหน่ายผลผลิตการเกษตรด้วยตนเอง และการเคลื่อนไปสู่การเป็นชุมชนเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว

กรณีของเกษตรกรรวมในย่านตลิ่งชัน เขตตลิ่งชันเป็นเขตชั้นนอกที่มีพื้นที่เกษตรกรรมประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่ เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบผสมผสานเป็นหลัก กล่าวคือ เป็นการปลูกพืชหลากหลายชนิดภายในสวน เช่น สวนผัก ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล การขยายพันธุ์ไม้ผล และการปลูกไม้ผลแบบสวนหลังบ้าน รวมถึงการปลูกพืชที่ใช้พื้นที่น้อยแต่ให้ผลตอบแทนต่อไร่สูง ได้แก่ กลั้วไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ เตย ฯลฯ (กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรพื้นที่ 3, 2561) ปัจจุบัน พื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในพื้นที่ตลิ่งชันกำลังลดจำนวนลง ด้วยมีการพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งต่าง ๆ เพื่อรองรับการเติบโตและขยายตัวของเมือง ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์ เกษตรกรในพื้นที่ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเผชิญกับราคาสินค้าทางการเกษตรที่ตกต่ำ สภาพแวดล้อมไม่เอื้อต่อการผลิตพืชอาหาร การก้าวเข้าสู่การเป็นผู้สูงวัย ชาดผู้สืบทอดการทำสวน คงจะได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองและการเคลื่อนสู่การหายไปของเกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนฯ เกษตรกรที่ยังคงทำสวนต้องปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตและพืชพันธุ์ให้สามารถตอบสนองตลาด/ผู้ซื้อที่มีความเฉพาะมากขึ้น เช่น การปลูก “ของสวน” เพื่อขายนักท่องเที่ยวตามตลาดน้ำต่าง ๆ ที่จุดขายของเขตตลิ่งชัน, การปลูกผักปลอดสารเคมีเพื่อขายให้กับคนเมือง/คนจากหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ ที่ขยับขยายเข้ามาอยู่ใกล้หรือล้อมสวนมากขึ้น

เช่นเดียวกับเกษตรกรรมในย่านทวิวัฒนา แม้ยังคงปรากฏการทำนา การทำสวนผัก และการทำสวนกล้วยไม้ แต่นักวิชาการเกษตรชำนาญการ ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตทวิวัฒนา และ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรพื้นที่ 4 สำนักงานเกษตร พื้นที่กรุงเทพมหานคร ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่เกษตรกรรมในย่านทวิวัฒนามี แนวโน้มลดลง เหตุปัจจัยที่มีผลต่อการลดลงของพื้นที่เกษตร ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับความเป็นเมืองที่มีผลต่อการ ทำการเกษตร การเข้ามาของเมืองทำให้เกษตรกร/เจ้าของที่ดินขายที่ดิน ให้บุคคลภายนอก การไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง อายุของเกษตรกรที่ มากขึ้น การขาดการส่งต่อความรู้ด้านการเกษตรให้กับลูกหลาน รวมถึง การได้การศึกษาที่สูงขึ้นของลูกหลานที่ทำให้มีโอกาสหางานนอกภาค การเกษตร ซึ่งสัมพันธ์กับมุมมองของเกษตรกรในพื้นที่ที่มองว่า ความทำ ทายของการทำเกษตรในปัจจุบัน คือ การเคลื่อนสู่ความเป็นเมือง ที่นำมา ซึ่งหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ หน่วยงานราชการ อาคารพาณิชย์ การ เคลื่อนย้ายประชากรจำนวนมากเข้าสู่พื้นที่ ฯลฯ สภาพแวดล้อมที่ เปลี่ยนไปส่งผลต่อแบบแผนการผลิต เกษตรกรต้องปรับการผลิตให้ สัมพันธ์กับเมือง ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนเรื่องการใช้/กักเก็บน้ำเพื่อ การเกษตร, การใช้สารเคมีทางการเกษตรที่อาจมีผลกระทบกับชุมชนเมือง ที่ขยับเข้ามาใกล้, การเริ่มวางแผน/มองหาพื้นที่เกษตรกรรมใหม่ ๆ หาก สภาพแวดล้อมไม่เอื้อต่อการทำเกษตร, การปรับเปลี่ยนพื้นที่เกษตรให้อยู่ ในพื้นที่เมืองให้ได้, การรวมกลุ่มเกษตรกรและการสร้างศูนย์การเรียนรู้ ทางการเกษตรเพื่อเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความรู้และมุมมองความคิด ของเกษตรกรในพื้นที่ เป็นต้น

ในสภาพการณ์ของเมืองที่ค่อย ๆ โอบล้อมพื้นที่เกษตรกรรมในย่าน ผังชนฯ ความพยายามต่อสู้/ดิ้นรนกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ น่าสนใจ และนำผู้ศึกษาสู่คำถามวิจัยที่ว่า “อะไรคือความคิดที่อยู่ เบื้องหลังความพยายามดำรงรักษาพื้นที่เกษตรกรรมทำสวน และอะไร

คือวิธีการ/การปรับตัวที่ชาวสวนในปัจจุบันนำมาใช้เพื่อคงความเป็นสวนทั้งในรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่ให้มีอยู่ในพื้นที่ธนบุรี” และเพื่อให้เห็นภาพสภาพการณ์ของปัญหาชัดเจนมากขึ้น ผู้ศึกษาได้เลือกทำงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาในรูปของการสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่เขตภาษีเจริญ บางแค ตลิ่งชัน และทวีวัฒนา ด้วยพื้นที่ดังกล่าวปรากฏภูมิทั้งการคงอยู่ การล้มสลาย และฟื้นคืนของเกษตรกรรมทำสวน ที่น่าจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจประเด็นปัญหาในหลากหลายมิติ โดยในเขตภาษีเจริญทำงานภาคสนามใน 3 พื้นที่ ได้แก่ “สวนตาเส้งยม” สวนกล้วยไม้สกุลม็อคคาร่า, ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ประจำแขวงบางจาก-บางหว้า เขตภาษีเจริญ และบางหว้าแม่ออนฟาร์ม, ในเขตบางแคทำงานภาคสนามใน 3 พื้นที่ ได้แก่ ผักปลอดสารฯ สวนผักขานเมือง, สวนฝรั่งแห่งแรกในถนนบางแวก และสวนกล้วยไม้สกุลม็อคคาร่า, ในเขตตลิ่งชันทำงานภาคสนามใน 3 พื้นที่ ได้แก่ สวนผักลุ่มณรงค์ บางระมาด, บ้านรัตนชื่น (สวนลุงไพบรย, สวนยายมาลา) และสวนตาแก้วยายแอ๊ด, ในเขตทวีวัฒนาทำงานภาคสนามใน 3 พื้นที่ ได้แก่ นาและสวนของอาจารย์วรินทร์ เขียวสะอาด, สวนกล้วยไม้ของคุณสมชาย ทรัพย์ธำรงค์ และสวนผักของคุณวรรณา เนียมนิล นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ที่เน้นทำความเข้าใจปรากฏการณ์/ประเด็นปัญหา ผ่านการมองบริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ โครงสร้างกระทำการ และอำนาจของผู้คนที่ตอบโต้กับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบ และเกษตรกรรมในเมือง (Urban Agriculture) แนวคิดที่ว่าด้วยการผลิตผลผลิตทางการเกษตรในหรือรอบพื้นที่เมือง โดยปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความเป็นเมืองหรือบริบทเมือง มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษารั้งนี้

(ภาพที่ 1)

(ภาพที่ 2)

ภาพที่ 1-2 : แสดง “สวนตาเสี้ยม” สวนกล้วยไม้สกุลมีอคคารา เขตภาษีเจริญ
ที่มา: ภาพถ่ายโดย ชวัลนุช จันทร์พุดม เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2561

(ภาพที่ 3)

(ภาพที่ 4)

ภาพที่ 3-4 : แสดงสภาพสวนผลไม้ของคุณทองดี เจริญปรีชา ทั้งหมด 15 ไร่
เขตบางแค ที่มา: ภาพถ่ายโดย จุฑามาศ ปิยะวงษ์ เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2561

(ภาพที่ 5)

(ภาพที่ 6)

ภาพที่ 5-6 : แสดงแปลงผักต้งโอ้ หรือ คื่นช่าย ในสวนของคุณณรงค์ เหมือนโพธิ์
เขตตลิ่งชัน ที่มา: ภาพถ่ายโดย ธาราวดี เพชรอดิเรก
เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2561

นิเวศวิทยาการเมืองและเกษตรกรรมในเมืองกับการมีอยู่ของสวน เกษตรในพื้นที่ธนบุรี

นิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการทำงานภาคสนาม เพื่อทำความเข้าใจการกระทำ การของอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวคือการผสมองค์ความรู้ที่หลากหลาย ที่ต้องการชี้ให้เห็นต้นเหตุของปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม และสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการจัดการกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ความสั่นไหวของแนวคิดได้ทำให้นักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชานำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ ไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งนั่นทำให้การศึกษาในกรอบคิดนิเวศวิทยามีความหลากหลาย ครอบคลุมตั้งแต่ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไปจนถึงผลของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจ ความขัดแย้งของผู้คนจากการแย่งชิงทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตและความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านอาหารที่ลดลง การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทั้งในประเทศพัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา และด้อยพัฒนา

คำว่านิเวศวิทยาการเมืองปรากฏเป็นครั้งแรกในบทความของ Frank Throne เมื่อปี ค.ศ. 1935 แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาเนื้อหาของนิเวศวิทยาการเมืองที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การมีอยู่ของแนวคิดเช่นนี้สามารถสืบย้อนกลับไปยัง Historical Dialectical Materialism ของ Karl Marx และ Friedrich Engels และ Social Cooperative Anarchism และ Against Social Darwinism ของ Peter Kropotkin และจากการที่นิเวศวิทยาการเมืองเกิดขึ้นจากความพยายามในการหาจุดตัดระหว่างระหว่างภูมิศาสตร์มนุษย์ นิเวศวิทยา

วัฒนธรรม กับชีววิทยาชาติพันธุ์ นัยของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการที่มนุษย์เข้าไปแทรกแซงสิ่งแวดล้อม ก็ได้สร้างองค์ความรู้เฉพาะและสนามใหม่ ๆ ในการค้นหาความจริง ที่สอดคล้องกับความขัดแย้งทางสังคมในช่วงต้นยุค 60 และ 70 ที่สัมพันธ์กับวิกฤติทางด้านสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏในงานเขียนของ Murray Bookchin ที่ชื่อว่า *Our Synthetic Environment* ซึ่งตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1962, บทความของ Eric Wolf ในปี ค.ศ.1972 เรื่อง *Ownership and Political Ecology* ซึ่งเป็นการถกเถียงถึงกฎเกณฑ์ในระดับท้องถิ่นที่ว่าด้วยการเป็นเจ้าของและการถือครองมรดกที่จำต้องเผชิญกับความกดดันจากสังคมขนาดใหญ่และความต้องการอย่างเร่งด่วนในระบบนิเวศท้องถิ่น เป็นต้น (Enrique Leff, 2012 : 2-4)

ราวทศวรรษ 1970 นักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการใช้คำว่า “นิเวศวิทยาการเมือง” เพื่อเน้นย้ำให้เห็นว่า “สิ่งแวดล้อม” ได้กลายเป็นวัตถุทางการเมืองชั้นสูง โดยในช่วงแรกยังไม่ปรากฏแนวทางทางทฤษฎีและวิธีวิทยาในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของการเมืองและระบบนิเวศ จนเมื่อมีการใช้คำ ๆ นี้โดยนักมานุษยวิทยา แนวทางการศึกษาที่มีความใกล้เคียงกันจึงถูกนำมาใช้เพื่อกำหนดการทำงานภาคสนามของนิเวศวิทยาการเมือง ผ่านงานของ Meredith Turshen เรื่อง *The Political Ecology of Disease in Tanzania* ในปี ค.ศ. 1984 ที่ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงของดินแดนในอาณานิคมของยุโรป กับการกลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพของชาวแอฟริกา และการบีบบังคับให้รู้จักกับพืชการค้า ที่ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไปและเกิดการแพร่กระจายของโรคในคนและสัตว์ และการศึกษาในอเมซอนของ Schimink and Wood ในปี ค.ศ. 1987 อันเป็นความพยายามแรก ๆ ในการร่างแนวทางการศึกษาทางด้านนิเวศวิทยาการเมืองให้เกิดขึ้น โดยใช้เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นกรอบในการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากร ซึ่งมุ่งเน้นไปที่รูปแบบของผลผลิตส่วนเกินและการจัดสรร และบทบาทของรัฐในการส่งเสริมการสะสมในภาคเอกชน

ช่วงกลางทศวรรษ 1980 นักวิชาการจากหลายสาขาวิชาได้เปิดรับมุมมองเชิงวิพากษ์มากขึ้น เพื่อนำมาใช้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับการพัฒนา และมีแนวโน้มให้ความสนใจในเขตร้อนขึ้นของโลกที่สาม ที่เรียกว่า “ดินแดนที่มีความเสี่ยง” ซึ่งได้แก่ เขตป่าฝน เขตเนินเขา และเขตทุ่งหญ้าแห้งแล้ง การศึกษาเชิงวิพากษ์กล่าวโทษตัวแบบและภาคปฏิบัติของการพัฒนาเศรษฐกิจที่แพร่หลายในช่วงนั้น ว่ามีบทบาทในการทำให้ความยากจนและการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในโลกที่สามเพิ่มมากขึ้น และเชื่อมโยงสังคมที่ไม่ใช่ยุโรปเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก ที่เร่งรัดให้เกิดวิกฤตทางด้านสังคมและระบบนิเวศ เหล่านักวิชาการเริ่มใช้ “นิเวศวิทยาการเมือง” ที่พอจะสรุปได้ว่าเป็นมุมมองเชิงวิพากษ์ใหม่ ๆ ในการวิจัยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา

การศึกษาทางภูมิศาสตร์เป็นอีกสาขาวิชาหนึ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับนิเวศวิทยาการเมืองเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่นักภูมิศาสตร์ เช่น Piers Blaikie and Harold Brookfield ได้พยายามพัฒนาวิธีวิทยาและทฤษฎีทางด้านนิเวศวิทยาการเมืองให้มีความชัดเจนขึ้น ดังปรากฏใน “นิเวศวิทยาการเมืองเชิงภูมิภาค” (Regional Political Ecology) ที่ให้ความสำคัญกับ “ภูมิภาค” ในการอธิบายความผันแปรทางสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ในสภาพการณ์ของการใช้ทรัพยากรที่ดินที่ยืดหยุ่นและอ่อนไหว เช่นความแตกต่างของความต้องการที่ทับซ้อนบนการใช้ที่ดินในช่วงเวลาต่าง ๆ คำว่า “ภูมิภาค” จึงถูกใช้เพื่อนำการวิเคราะห์ทางด้านสิ่งแวดล้อมเข้าสู่ทฤษฎีที่ว่าด้วยการเติบโตขึ้นหรือเสื่อมถอยลงของเขต/ภูมิภาค นอกจากนี้นิเวศวิทยาการเมืองเชิงภูมิภาคยังให้ความสนใจกับเวลาและสถานที่ในการอธิบาย และย้อนมองวิพากษ์วิธีเชิงธรรมชาติและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผ่านแนวการศึกษาที่เรียกว่า “โซ่ตรวนของการอธิบาย” (chains of explanation) ที่เริ่มต้นพิจารณาจากปัจเจกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินโดยตรงเช่นชาวนาในโลกที่สาม ย้อนขึ้นไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมในการผลิต ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุม

การใช้ที่ดิน แรงงาน ปัจจัยนำเข้า รูปแบบของการดึงผลผลิตส่วนเกิน
อำนาจตัดสินใจในการลงทุนเพื่อพัฒนาที่ดิน และระบบสิทธิในการถือ
ครอง ที่ปรากฏมีทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลก โดยไม่หลงลืมที่
จะให้ความสำคัญกับเวลา และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง
ข้องกับการเปลี่ยนแปลงและตัดสินใจ (Roderick P. Neumann, 2005)
นอกเหนือจากความสนใจความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในบริบท
ของโลกที่สาม/ภูมิภาค ความสนใจในประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมใน
เมือง ก่อให้เกิด “นิเวศวิทยาการเมืองในเมือง” (Urban Political
Ecology) ที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกระบวนการที่การเมือง
เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ ทำงานร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงเมืองและ
ชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง (Nik Heynen, 2017)

หนึ่งในการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมของเมืองที่สามารถทำ
ความเข้าใจได้ด้วยกรอบคิดนิเวศวิทยาการเมือง คือ การหายไป/การยังคง
มีอยู่/การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด/การรื้อฟื้นแบบแผนการผลิตด้วย
เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ทำให้เกษตรกรรมในเมืองหรือผู้คนใน
ภาคการเกษตรเมืองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ กล่าวคือ ในบริบทที่การ
เติบโตทางเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี ทำให้เส้นแบ่งระหว่างความ
เป็นเมืองกับชนบท/ชานเมืองค่อย ๆ หายไป ชนบทหรือชานเมืองที่มีนัย
ของการเป็นแหล่งผลิตพืชอาหารและพลังงานที่ตอบสนองความต้องการ
ของคนเมือง ก็เคลื่อนเข้าสู่การกลายเป็นสังคมเมืองหรือได้รับผลกระทบ
จากการเติบโตของสังคมเมืองมากขึ้น การหายไปของพื้นที่เกษตรกรรมใน
ย่านชานเมือง คือ ภาพที่เด่นชัดของผลพวงนั้น หากแต่ในท่ามกลางการ
ขยายตัวของเมืองสู่พื้นที่ชนบทหรือชานเมือง ยังปรากฏมีการดำรงอยู่ของ
พื้นที่เกษตรกรรมในวงล้อมของเมืองและการปรับตัวของเกษตรกรเพื่อ
ความอยู่รอด ซึ่งคือนัยหนึ่งของ “เกษตรกรรมในเมือง” (Urban Agriculture)
และการเกิดขึ้นของมุมมองที่ตั้งคำถามและหาคำตอบให้กับระบบการผลิต
อาหารที่เปลี่ยนไป ที่ทำให้ผู้คนในเมืองไม่สามารถเข้าถึงพืชอาหารที่สด

ใหม่และราคาถูกได้ “เกษตรกรรมในเมือง” ในอีกนัยหนึ่งจึงให้ภาพมุมมองของผู้คนในปัจจุบันต่อการเข้าถึงอาหารที่ดีและมีคุณภาพได้ยากขึ้น

“เกษตรกรรมในเมือง” นัยหลังนี้สามารถทำความเข้าใจได้จากงานเขียนของ วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์ (มปป.) ที่ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันแนวคิดการทำเกษตรกรรมภายในพื้นที่เมืองได้รับความสนใจและมีการปฏิบัติกันอย่างจริงจังและกว้างขวางในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองใหญ่ที่สำคัญในระดับโลก (World City) อาทิ นิวยอร์ก ลอนดอน ปารีส โตเกียว ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีกลุ่มคนชาวเมืองนั้น ๆ ออกมาทำกิจกรรมปลูกผัก เลี้ยงสัตว์บนพื้นที่ว่างขนาดเล็กไม่ใหญ่นักหรือตามพื้นที่ว่างที่หาได้ในเมือง เช่น พื้นที่ว่างข้างบ้าน ที่ดินรกร้าง หรือบนดาดฟ้าอาคาร เกิดเป็นกระแสสังคมที่เห็นว่าการทำเกษตรกรรมในเมืองเป็นกิจกรรมที่อินเทรนด์ ทันสมัย แต่อย่างไรก็ดี เชื่อว่าคนเมืองจำนวนไม่น้อยที่ทำเกษตรกรรมในเมืองตาม ๆ กันไปนั้น อาจไม่ได้รู้มากนักว่าเกษตรกรรมในเมืองนั้นมีความสำคัญในหลายมิติ มากกว่าที่แต่ละคนที่เข้ามาทำกิจกรรมเหล่านี้จะคาดคิด หากได้มีโอกาสพูดคุยกับผู้ที่ทำเกษตรกรรมในเมือง ส่วนหนึ่งจะพบว่าเขามีความสุขกับการปลูกผักหรือเลี้ยงสัตว์ในลักษณะของการทำงานอดิเรก คนเหล่านี้จะพยายามหาความรู้ในการทำการเกษตรจากหนังสือ อินเทอร์เน็ต หรือพูดคุยโดยตรงกับผู้เชี่ยวชาญหรือเกษตรกร อีกส่วนหนึ่งก็จะให้เหตุผลในการทำเกษตรกรรมในเมืองของเขว่าเป็นความต้องการผลิตผลเพื่อการบริโภคอาหารที่ปลอดภัย (Safe Food) และสดใหม่ บางส่วนก็เสริมว่าทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการซื้อผักจากท้องตลาดมาบริโภค รวมถึงเกิดความภาคภูมิใจที่สามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคได้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะมองเห็นความสำคัญของเกษตรกรรมในเมืองในแง่ที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนบุคคล ซึ่งในความจริงแล้วการทำเกษตรกรรมในเมืองมีแง่มุมความสำคัญที่มีผลกระทบในระดับกว้างมากกว่านั้น ครอบคลุมหน้าที่ทั้งในแง่การผลิตอาหาร (Production Function) ระบบ

นิเวศ (Ecological Function) และสังคมวัฒนธรรม (Cultural Function) โดยที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น “Multifunctionalize Agricultural Land”

หน้าที่การผลิตอาหารของการทำเกษตรกรรมในเมือง หากพิจารณาเทียบกับการผลิตอาหารจากพื้นที่เกษตรกรรมในชนบทจะพบว่าการทำเกษตรกรรมในเมืองมีข้อได้เปรียบอยู่หลายประการ โดยเฉพาะประเด็นที่ตั้งของพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ในเมืองย่อมทำให้ระยะทางระหว่างพื้นที่ผลิตอาหารกับผู้บริโภคสั้นลง ซึ่งส่งผลทำให้ผลผลิตที่บริโภคของคนเมืองมีความสดใหม่มากกว่าผลผลิตที่มาจากพื้นที่ชนบท รวมถึงการจับจ่ายซื้อผลผลิตจากเกษตรในเมืองยังเป็นการช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของคนในชุมชนเมือง ช่วยให้กระแสเงินยังคงหมุนเวียนอยู่ภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตจากเกษตรกรรมในเมืองมักมีศักยภาพสามารถพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นได้ (Higher-value Product) เพื่อตอบสนองลักษณะความต้องการเฉพาะของตลาดคนเมือง ในส่วนหน้าที่ด้านระบบนิเวศ เกษตรกรรมในเมืองที่ส่งเสริมให้เกิดการบริโภคพืชผักที่ปลูกในพื้นที่เกษตรใกล้บ้านส่งผลต่อดีต่อระบบนิเวศในภาพรวมด้วยเพราะช่วยลดการใช้พลังงานในการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรจากแหล่งผลิตไปยังผู้บริโภค ซึ่งสามารถเรียกผลผลิตเหล่านี้ได้ว่าเป็น “Low-mile Food” รวมถึงพลังงานแฝง (Embodied Energy) อื่น ๆ ที่ปกติต้องใช้ในการนำผลผลิตทางการเกษตรในชนบทมาสู่ผู้บริโภคในเมือง เช่น การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ กัดลด ส่งผลทำให้สามารถลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่เป็นผลต่อการเกิดภาวะโลกร้อนด้วย นอกจากนี้ เกษตรกรรมในเมืองยังสามารถช่วยลดปัญหาทางด้านสภาวะแวดล้อมของเมือง ได้แก่ มลภาวะและภัยพิบัติ โดยที่ขยะอินทรีย์ที่เป็นปัญหามลภาวะของเมืองนั้นสามารถนำมาทำเป็นปุ๋ยหมักเพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรมในเมืองได้ ซึ่งส่งผลทำให้ช่วยลดปริมาณขยะโดยรวมได้ รวมถึงการทำเกษตรกรรมในเมืองยังช่วยลดความเสียหายจากภัยพิบัติ อาทิ อุทกภัย เนื่องด้วยพื้นที่เกษตรกรรมในเมืองมีลักษณะที่ต่ำและประกอบด้วยร่องน้ำหรือบ่อน้ำที่สามารถทำหน้าที่เป็น

พื้นที่หนองน้ำในภาวะฝนตกหนักได้ หน้าที่ด้านสังคมวัฒนธรรม พื้นที่เกษตรกรรมในเมืองถือเป็นพื้นที่สีเขียวประเภทหนึ่งซึ่งช่วยสร้างความสวยงามเพิ่มคุณภาพทางสายตา (Visual Quality) และสุขภาวะที่ดีให้กับเมือง นอกจากนี้ กิจกรรมปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรรมในเมืองยังช่วยสร้างกิจกรรมทางสังคมของคนเมืองทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน นอกจากนี้ เกษตรกรรมในเมืองยังสามารถต่อยอดเกิดเป็นกิจกรรมอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องได้ เช่น การสอนการทำอาหาร พื้นที่ศึกษาทางธรรมชาตินอกห้องเรียนสำหรับเด็ก เป็นต้น (วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์, ออนไลน์)

George Martin (2016) ชี้ให้เห็นว่า ปฏิบัติการของเกษตรกรรมในเมือง (Urban Agriculture) เป็นประเด็นที่น่าสนใจในการอภิปรายด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับคำมั่นสัญญาในการเพิ่มการผลิตอาหารที่ยั่งยืนในโลกที่มีความเป็นเมืองมากขึ้นและความมั่นคงด้านอาหารถูกคุกคามจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การวิจัยชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรรมในเมืองมีศักยภาพในการสนับสนุนเป็นอย่างมากต่อความยั่งยืนด้านอาหารในโลกฝ่ายใต้ ที่ซึ่งความยากจนในวงกว้างและประชากรจำนวนมากกับความรู้ด้านการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นฐานรากทางวัตถุและทางสังคมสำหรับการเพาะปลูกในระดับที่ประเมินได้จากการผลิต อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรมในเมืองอาจมีบทบาทน้อยในโลกฝ่ายเหนือ เนื่องจากมูลค่าที่สูงของที่ดินและการขาดแคลนดินที่ไม่มีมลพิษ (มรดกของการผลิตเชิงอุตสาหกรรม) เป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าเกษตรกรรมในเมืองในโลกฝ่ายเหนือสามารถเอาชนะการขาดแคลนที่ดินทำกินที่สามารถซื้อหาได้ ด้วยการสร้างฟาร์มแนวตั้งและขยายการผลิตในสถานที่ปัจจุบัน (การจัดสรร สวนครัว สวนชุมชน และการเพาะปลูกในพื้นที่รอบ ๆ เมือง) งานชิ้นนี้พิจารณาข้อคิดเห็นเหล่านี้กับกรณีศึกษาเกี่ยวกับสวนชุมชนในนิวยอร์กซิตี้และข้อมูลจากการศึกษาอื่น ๆ สรุปได้ว่าศักยภาพของ เกษตรกรรมในเมืองในโลกฝ่ายเหนือยังคงอยู่ในระดับต่ำ ถึงกระนั้นก็ควรได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายในบริเวณอื่น ๆ (การทำงานร่วมกันกับความยั่งยืนด้านนิเวศและสังคม) ในขณะที่

เกษตรกรรมในเมืองอาจนำเสนอความสามารถที่ยิ่งใหญ่บางส่วนในการเสริมสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศมากกว่าพื้นที่สีเขียวอื่นๆ การทำงานร่วมกันกับความยั่งยืนทางสังคมเป็นต้นทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดรายได้มากขึ้นสำหรับการพัฒนาชุมชน การส่งเสริมการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมและการให้ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม การทำงานร่วมกันเหล่านี้มีความสำคัญมากขึ้นในการวิจัยเพื่อความยั่งยืนของเมือง (George Martin, 2016)

การศึกษาของ **Camille Frazier** (2018) กล่าวว่า ในบังคาลอร์ เมืองหลวงด้าน IT ของอินเดียและหนึ่งในเมืองที่มีการเติบโตเร็วที่สุด ชนชั้นกลางที่อยู่อาศัยในเมืองปลูกผลไม้และผักในพื้นที่ส่วนตัวเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพิ่มขึ้น งานชิ้นนี้มุ่งตรวจสอบแรงจูงใจและปฏิบัติการของผู้ทำสวนออร์แกนิกบนระเบียงบ้านในบังคาลอร์ หรือที่เรียกกันว่า “OTGiants” เพื่อทำความเข้าใจความเป็นไปได้และข้อจำกัดของการทำสวนในเมือง ในฐานะการตอบโต้ของชนชั้นกลางกับระบบอาหารที่ไม่ปลอดภัยและการเสื่อมโทรมลงของระบบนิเวศในเมือง เบื้องต้น OTGiants ถูกขับเคลื่อนโดยความวิตกกังวลในคุณภาพและความปลอดภัยของอาหารที่แย่งลงมาจากคือความปรารถนาที่จะสร้างพื้นที่สีเขียวเพื่อต่อต้านการเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อมในเมือง เช่นเดียวกับชุมชนผู้ทำสวนในโลกฝ่ายเหนือ พวกเขาเข้าใจการทำสวนในเมืองในฐานะวิธีการแก้ปัญหาในระบบอาหารแบบร่วมสมัยและระบบนิเวศน์ของเมือง อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับอาหารทางเลือกอื่น ๆ และการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ความพยายามของ OTGiants ถูกยึดโยงไว้กับความวิตกกังวลและประสบการณ์ของชนชั้นที่มีความเฉพาะ ในขณะที่พวกเขาประสบความสำเร็จในการสร้างชุมชนที่มีชีวิตชีวา ความพยายามของพวกเขา ยังคงจำกัดอยู่ที่ชนชั้นกลาง ซึ่งในภาพใหญ่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ขนาด และแนวทางการผลิตที่ยึดโยงกับการตอบโต้ของพวกเขา การพิจารณาวิธีการผลิตอาหารที่แตกต่างในบังคาลอร์ ที่ซึ่งชุมชนเกษตรสูญเสียพื้นที่

เกษตรกรรมจำนวนมากให้กับการพัฒนาเมือง ให้ภาพของประวัติศาสตร์เรื่องราว และปฏิบัติการที่แตกต่างของการเกษตรในเมือง อย่างไรก็ตามการพิจารณาจุดตัดของเรื่องราวและข้อเสนอที่ว่า OTGians สามารถค้นพบคนธรรมดาทั่วไปกับผู้ผลิตอาหารอื่น ๆ ในเมืองที่อาจปฏิบัติอาหารในอนาคตของบังกาลอร์ ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาพื้นที่ของความเป็นไปได้เกี่ยวกับความร่วมมือและจุดตัดในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากันและการเมืองของธรรมชาติ-สังคมในเมือง (Camille Frazier, 2018)

ในบริบทสังคมไทย กระแสความนิยมการทำเกษตรกรรมในเมืองได้แพร่เข้ามาในประเทศไทย เกิดเป็นพื้นที่เกษตรกรรมในเมืองกระจายตัวอยู่ในพื้นที่เมืองทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพมหานคร ลักษณะของพื้นที่นั้นมีความหลากหลาย เริ่มตั้งแต่การปลูกผักในสวนกระถางตามคอนโดมิเนียม สวนผักหลังบ้าน สวนผักของหมู่บ้านหรือชุมชน (Community Garden) สวนผักตามโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย สวนผักตามหน่วยงานราชการหรือบริษัทเอกชน สวนผักตามร้านอาหาร โรงแรมหรือศูนย์การค้า สวนผักตามที่ว่างรกร้างในเมือง เป็นต้น ผู้ที่สนใจในการทำเกษตรกรรมในเมืองมีทั้งคนเมืองที่สนใจในสุขภาพ จึงแสวงหาการปลูกผักด้วยตนเองเพื่อลดการบริโภคผักและผลไม้ในท้องตลาดซึ่งมีความเสี่ยงจากสารเคมีปนเปื้อน ขณะเดียวกันก็เป็นกิจกรรมในลักษณะงานอดิเรกไปด้วย บางส่วนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมของเกษตรกรรมในเมือง เช่น การจัดอบรมการปลูกผัก การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้และเทคนิคระหว่างกัน การแปรรูปและสร้างผลิตภัณฑ์จากเกษตรกรรมในเมืองเพื่อจำหน่าย นอกจากนี้ ในกรุงเทพมหานครยังมีคนต่างจังหวัดที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานและอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุผลที่ต้องประหยัดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันจึงต้องอาศัยการเก็บผักริมรั้วหรือปลูกผักเพื่อนำมาใช้ปรุงอาหารในครัวเรือน บางครั้งอาจมีการนำผักพื้นบ้านหรือสมุนไพรที่ใช้ในต่างจังหวัดมาปลูก ด้วยทักษะในการทำการเกษตรที่มีอยู่

เดิมการปลูกผักในเมืองจึงไม่ใช่เรื่องยากนัก สังเกตได้ว่าเกษตรกรรมในเมืองของกรุงเทพมหานครนั้นเกิดจากการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง อาจมีเหตุผลในการทำกิจกรรมนี้ที่หลากหลาย แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นจากภาคประชาชนเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การที่เกษตรกรรมในเมืองจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีบทบาทที่สำคัญในอนาคตนั้น จำเป็นต้องมีการสนับสนุนจากภาครัฐซึ่งอาจจะเป็นในรูปแบบของงบประมาณหรือนโยบายที่ต้องเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะสังคมและเศรษฐกิจของกรุงเทพมหานครโดยเฉพาะ เฉกเช่นเดียวกับกรณีศึกษาเกษตรกรรมในเมืองของกรุงโตเกียวที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละโครงการ เนื่องจากกรุงเทพมหานครได้ชื่อว่ามีพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่ากระจายอยู่ในเมืองเป็นจำนวนมากอันเนื่องมาจากเหตุผลการเก็งกำไรจากราคาที่ดิน โดยที่เกษตรกรรมในเมืองอาจเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีความเหมาะสมสำหรับการใช้ประโยชน์พื้นที่เหล่านั้นเนื่องจากการทำเกษตรกรรมมีลักษณะการใช้พื้นที่แบบชั่วคราว มีความเป็นไปได้สูงที่สามารถเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการได้ระหว่างรอการพัฒนาพื้นที่ว่างเหล่านั้นในอนาคต การมีนโยบายที่ส่งเสริมให้เกิดเกษตรกรรมในเมืองบนพื้นที่ว่างในเมืองที่รกร้างทั้งที่ดินของราชการและเอกชน ย่อมเป็นนโยบายหนึ่งที่ส่งผลในการเพิ่มบทบาทที่สำคัญของเกษตรกรรมในเมืองของกรุงเทพมหานคร (วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์, ออนไลน์)

หากแต่ในความพยายามค้นหา/สร้างพื้นที่เกษตรกรรมหรือผลักดันแบบแผนการผลิตใหม่ ๆ ที่คาดว่าจะเหมาะสมกับเมือง เกษตรกรรมในเมืองก็ควรเป็นไปหรือเคลื่อนไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากศักยภาพ/ต้นทุนดั้งเดิมหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ซึ่งคือการเคยเป็นและยังคงเป็นพื้นที่ผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงดูผู้คน การยังคงมีพื้นที่เกษตรกรรมในกรุงเทพมหานครนั้นปรากฏในข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ชี้ให้เห็นว่า เนื้อที่ทั้งหมดของกรุงเทพมหานคร 978,263 ไร่ ในปี 2556 มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร (ที่นา, ที่พืชไร่, ที่ไม้ผลและไม่ยืนต้น

และที่สวนผักและไม้ดอก) รวม 233,911 ไร่ แม้จะลดลงจากปี พ.ศ. 2546 ซึ่งมีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตร (ที่นา, ที่พืชไร่, ที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น และที่สวนผักและไม้ดอก) รวม 257,664 ไร่ (สถิติการใช้ที่ดิน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2546–2556, 2561: ออนไลน์) การลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมในกรุงเทพมหานคร สัมพันธ์กับการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเป็นศูนย์กลางความเจริญ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดจากการคมนาคมขนส่งที่พัฒนาขึ้น ที่นำไปสู่การขยายขอบเขตของเมืองสู่พื้นที่ชานเมือง ได้นำการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มาสู่พื้นที่เกษตรกรรมในกรุงเทพมหานครเป็นอย่างมาก การดำรงอยู่ของเกษตรกรรมในวงล้อมของเมือง หรือการค่อย ๆ เคลื่อนสู่ความเป็นเมืองในพื้นที่ภาษีเจริญ บางแค ตลิ่งชัน และทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ในท่ามกลางการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมและครัวเรือนเกษตรกร ที่นำไปสู่การปรับตัวของเกษตรกรเพื่อความอยู่ให้ได้ในวงล้อมเมือง จึงเป็นสิ่งที่น่าทำความเข้าใจรอบคอบนิเวศวิทยาการเมือง

การลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมและครัวเรือนเกษตรกร

เกษตรกรรมทำสวนในฝั่งธนฯ เชื่อมกับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรมและครัวเรือนเกษตรกรเรื่อยมา นับตั้งแต่การคมนาคมขนส่งในพื้นที่ได้รับการพัฒนาขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดเกิดขึ้นในช่วงการเข้ามาของถนนหนทาง เริ่มจากการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) เนื่องในโอกาสสถาปนากรุงเทพมหานครครบ 150 ปี ซึ่งทำให้เกิดเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างพระนครกับธนบุรี ตามมาด้วยการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือที่รู้จักกันในนามถนนเพชรเกษม ที่ตัดผ่านพื้นที่สวนในย่านฝั่งธนฯ ไม่ว่าจะเป็นเขตบางกอกใหญ่, ธนบุรี, ภาษีเจริญ, บางแค, ทวีวัฒนา จากการนั้นก็มีการตัดถนนในย่านฝั่งธนบุรี และสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาอีกหลายแห่ง อาทิ ถนนพุทธมณฑลสาย 1, ถนนพุทธ

มณฑลสาย 2, ถนนพุทธมณฑลสาย 3, ถนนพุทธมณฑลสาย 4, ถนนกาญจนาภิเษก, ถนนบรมราชชนนี, สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯลฯ ซึ่งนำไปสู่การเปิดและเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนให้กลายเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและการค้ามากขึ้น และในปัจจุบันการพัฒนาขึ้นของระบบการคมนาคมขนส่งทางราง ทั้งรถไฟฟ้าชานเมืองและรถไฟฟ้าสายต่าง ๆ ได้กลายเป็นตัวเร่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรมทำสวนที่ยังพอจะปรากฏมีอยู่ในย่านฝั่งธนบุรีสูญหายไป โดยเฉพาะในย่านตลิ่งชัน ภาษีเจริญ และบางแค

ความพยายามเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรี จะสัมพันธ์กับการจัดทำารผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ในพื้นที่ธนบุรี) ก็เอื้อให้เกิดการเข้ามาของความเป็นเมือง การเปลี่ยนพื้นที่เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีให้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและการค้า เพื่อรองรับการขยายตัว/เติบโตของพื้นที่เมืองฝั่งกรุงเทพฯ ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ในพื้นที่ธนบุรี) ตั้งแต่ประกาศใช้กฎกระทรวง ฉบับที่ 116 (พ.ศ. 2535) ผังเมืองรวม กทม., กฎกระทรวง ฉบับที่ 414 (พ.ศ. 2542) ผังเมืองรวม กทม., กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2549 และกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 ที่ค่อยเปลี่ยนประเภทการใช้ที่ดินในย่านฝั่งธนฯ ให้เอื้อต่อความเป็นเมืองหรือรองรับการเติบโตของเมืองมากขึ้น อาทิ การเปลี่ยนเขตสีเขียว (ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม) ให้กลายเป็นเขตสีเขาวมิกอบและทแยงสีเขียว (ที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม) หรือการเปลี่ยนเขตสีเหลือง (ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย) ให้กลายเป็นเขตสีส้ม (ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง), สีน้ำตาล (ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก), สีแดง (ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม), สีม่วง (ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม) ตามลำดับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการดำรงอยู่เกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนฯ เป็นอย่างมาก หากแต่ในความพยายามเปลี่ยนแปลงพื้นที่ฝั่งธนบุรี ได้ปรากฏความย้อน

แย้งของหน่วยงานภาครัฐ ที่ต้องการคงแบบแผนการผลิตดั้งเดิมในพื้นที่ไว้ กล่าวคือ ขณะผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครให้ภาพของความพยายามเปลี่ยนผังธนบุรีให้กลายเป็นเมือง สำนักงานเขตต่าง ๆ ในพื้นที่ธนบุรี กลับพยายามตามหาและผลักดันให้เกิดการรื้อฟื้น/ประดิษฐ์ความเป็นชุมชนชาวสวนขึ้นมา เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวหรือการกล่าวอ้างถึงการเป็นของดีประจำเขต โดยไม่ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของเกษตรกรรมทำสวน อาทิ ปัญหาน้ำที่จากบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรม ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำเพื่อการเกษตร, การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรเข้าสู่พื้นที่เกษตร ที่ทำให้วิถีชีวิตและแบบแผนการผลิตของชาวสวนกลายเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของคนกลุ่มใหม่ ๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ เป็นต้น

การเปลี่ยนไปสู่ความเป็นเมือง คือ เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในย่านผังธนบุรีลดลง เริ่มจากพื้นที่ใกล้เส้นทางคมนาคมขนส่งสายสำคัญต่าง ๆ ที่กลายเป็นเมืองก่อน ช่วงต้น ๆ คือ พื้นที่สวนในเขตภาษีเจริญและบางแคที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนเพชรเกษม, ถนนบางแวก และถนนพุทธมณฑล สาย 1, พื้นที่สวนในเขตบางแคและทวีวัฒนาที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนเพชรเกษม, ถนนกาญจนาภิเษก, ถนนบางแวก, ถนนเลียบคลองทวีวัฒนา ถนนพุทธมณฑล สาย 2 และถนนพุทธมณฑล สาย 3, พื้นที่สวนในเขตตลิ่งชันที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนสวนผัก, ถนนทุ่งมังกร, ถนนพุทธมณฑล สาย 1, ถนนเลียบทางรถไฟตลิ่งชัน, ถนนบางพระ, ถนนอินทราวาส, ถนนกาญจนาภิเษก, และถนนบรมราชชนนี, พื้นที่สวนในเขตทวีวัฒนาที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนเลียบคลองทวีวัฒนา, ถนนศาลาธรรมสพน์, ถนนพุทธมณฑล สาย 2, ถนนพุทธมณฑล สาย 3, ถนนกาญจนาภิเษก และถนนบรมราชชนนี เป็นต้น และในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา คือ พื้นที่สวนในเขตภาษีเจริญและตลิ่งชันที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนราชพฤกษ์, พื้นที่สวนในเขตบางแคที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนกัลปพฤกษ์, พื้นที่สวนในเขตตลิ่งชันที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนพรานนก-พุทธมณฑล สาย 4, พื้นที่สวนในเขตทวีวัฒนาที่ตั้งอยู่ใกล้ถนนอุทยาน เป็นต้น

การคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้นได้เปลี่ยนพื้นที่สวนให้กลายเป็นที่อยู่อาศัยและการค้า เกิดการกว้านซื้อพื้นที่สวนราคาถูกเพื่อนำไปเก็งกำไร นำไปทำหมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ และห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ เจ้าของที่ดินที่ให้เกษตรกรเช่าที่ดินในราคาถูกเพื่อทำสวนต่างรอเวลาขายที่ดินในนายทุน/หมู่บ้านจัดสรร ซึ่งทำให้เกษตรกรที่ต้องการทำสวนต่อไป ต้องขยับขยายไปเช่าที่ดินในพื้นที่ที่ความเมืองยังไม่เคลื่อนเข้าไปถึง ชาวสวนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง แม้บางส่วนยังคงทำสวนและสนับสนุนให้ลูกหลานเป็นชาวสวนต่อไป แต่ส่วนใหญ่ก็ต้องการให้ลูกหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและสนับสนุนให้ทำงานที่มั่นคงกว่าภาคเกษตรกรรม กอปรกับเกษตรกร/ชาวสวนที่ยังคงทำสวนต่าง ๆ อยู่ล้วนอยู่ในวัยกลางคน (40–60 ปี) และวัยผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) คนรุ่นใหม่ ๆ ที่จะเข้ามาสืบสานการทำการเกษตรตามรอยคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ค่อนข้างมีน้อย ซึ่งนั่นทำให้ครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ต่าง ๆ ลดลง และขาดการสืบทอดความรู้/ความชำนาญในการทำสวน นอกจากนี้ พื้นที่เกษตรกรรมที่ลดลงจากความเป็นเมือง ก็มีผลทำให้เกษตรกร/ชาวสวนที่มีอายุมากขึ้นเลิกทำสวนไปในที่สุดหรือตั้งใจให้การทำสวนสิ้นสุดในรุ่นของพวกเขา เนื่องด้วยพื้นที่สวนที่เล็กลง ถูกปิดล้อมด้วยหมู่บ้านจัดสรร การเป็นพื้นที่รองรับน้ำเน่าเสียจากที่อยู่อาศัย ไม่สามารถใช้น้ำเพื่อการเกษตรจากลำคลองได้เต็มที่เช่นในอดีต ล้วนมีผลทำให้ชาวสวนต่าง ๆ ไม่สามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้มากพอ มีคุณภาพดี และสามารถสร้างรายได้ที่มากพอในการดำรงชีวิต/เลี้ยงดูครอบครัว ทิศทางในอนาคต เกษตรกรส่วนใหญ่พอจะมองเห็นการหายไปของพื้นที่สวนในย่านฝั่งธนฯ พวกเขาจึงสนับสนุนให้ลูก ๆ หลาน ๆ ได้รับการศึกษาที่สูง เพื่อที่ในอนาคตเมื่อพวกเขาเลิกทำสวนหรือไม่มีพื้นที่ให้ทำสวนอีกต่อไป ลูก ๆ หลาน ๆ ที่มีหน้าที่การงานดีจะมาดูแลพวกเขาในยามแก่เฒ่า

การปรับตัวของภาคการเกษตรในย่านฝั่งธนฯ ในวงล้อมของเมือง

ในการค่อย ๆ หายไปของพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนฯ ปรากฏเกษตรกรที่ยังคงทำสวนต่าง ๆ ต่อไป ความพยายามรักษาแบบแผนการผลิตที่สืบต่อกันมาแต่อดีต ได้นำเกษตรกรสู่การแสวงหาความรู้และความร่วมมือที่จะทำให้พวกเขาสามารถคงการทำสวนรูปแบบต่าง ๆ ไว้ และเป็นไปในทิศทางของการใช้ประโยชน์จากการเคลื่อนสู่วงล้อมของเมือง ไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความ เป็นเมืองและจิตของคนเมือง ที่ยังต้องการผลผลิตทางการเกษตรที่ มาจากสวน ด้วยในความนึกคิดของคนเมือง “ของสวน” คือ ผลผลิตทาง การเกษตรที่สดใหม่ ราคาถูก ที่มีกลิ่นไอของวัฒนธรรมชาวสวน การเข้าถึง หรือยังคงหาซื้อ “ของสวน” ได้ ในทางหนึ่งจะเป็นความภาคภูมิใจของ คนเมือง การหาได้ยากขึ้นนี้ทำให้การยังมีอยู่ของเกษตรกรรมทำสวนได้รับการเพิ่มมูลค่า เห็นได้จากความพยายามของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน ในการตามหาเกษตรกรรมทำสวนที่เหลืออยู่ในฝั่งธนฯ เพื่อเข้าไปอนุรักษ์ สนับสนุนในเรื่องความรู้ ให้ความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ที่จะ ทำให้เกษตรกรรมทำสวนไม่หมดหายไปจากพื้นที่ ในส่วนของครัวเรือน เกษตรกรที่ยังคงทำสวนก็เห็นถึงมูลค่าสินค้า (ความเป็นชาวสวน, สวน, ของสวน) ที่เพิ่มขึ้นนี้ เกษตรกรรมทำสวนในรูปแบบใหม่ ๆ ที่ต่างไปจาก ยุคสมัยของพ่อแม่ของพวกเขาจึงเกิดขึ้น ดังข้อมูลภาคสนามเผยให้เห็น หน้าที่ที่เปลี่ยนไปของสวนและการทำงานที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ไม่ว่าจะเป็น

“การเปลี่ยนจากเกษตรเคมีสู่เกษตรปลอดสารเคมี” ดังปรากฏใน การทำสวนผักและสวนผลไม้ในเขตภาษีเจริญ ตลิ่งชัน ทวีวัฒนา และบาง แด ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เหตุปัจจัยที่นำไปสู่การทำเกษตรปลอด สารเคมี ได้แก่ ความเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีที่เกษตรกรต้องเผชิญ, ต้นทุนการผลิตจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่สูงขึ้น, การเสื่อมโทรม

ลงของทรัพยากรดินจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรมาเป็นเวลายาวนาน, การอยู่ในวงล้อมของหมู่บ้านจัดสรรหรือชุมชนที่ทำให้การใช้สารเคมีทางการเกษตรเข้มข้นเช่นในอดีตกลายเป็นมลภาวะด้านสิ่งแวดล้อม, กระแสเรื่องอาหารปลอดภัย ที่ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารเคมีมีราคาขายที่สูงกว่าเกษตรเคมี เป็นต้น การเข้าใจสภาพการณ์ของสังคมทำให้เกษตรกรในพื้นที่ปรับสู่การทำเกษตรปลอดสารเคมีมากขึ้น ด้วยแบบแผนการผลิตดังกล่าวสามารถลดต้นทุนในการผลิตและสร้างรายได้เพิ่มให้กับเกษตรกร ซึ่งทำให้เกษตรกรรวมทำสวนในพื้นที่ยังคงดำรงอยู่ได้

“การผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรและศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตร” ดังปรากฏในการทำนา สวนผัก และสวนผลไม้ ในเขตภาษีเจริญ ทวีวัฒนา และบางแค ความพยายามอนุรักษ์แบบแผนการผลิตได้นำไปสู่การก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร ทั้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการ ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรในพื้นที่ใช้แหล่งเรียนรู้/ศูนย์การเรียนรู้ ทั้งนัยของการเป็นพื้นที่เก็บรวบรวมองค์ความรู้ในการทำนาทำสวน เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรระหว่างเกษตรกรด้วยกันและระหว่างเกษตรกรกับหน่วยราชการ รวมถึงเป็นพื้นที่ที่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้ามาเรียนรู้/ทำความเข้าใจแบบแผนการผลิตที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่ธนบุรี การเกิดขึ้นของกลุ่มเกษตรกรและศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตร ทางหนึ่ง คือ การแสดงให้เห็นภายนอกได้ถึงการมีอยู่ของเกษตรกรรวมในพื้นที่และอำนาจต่อรองที่ยังพอมืออยู่บ้างของเกษตรกร

“การแสวงหาความรู้ การวางแผนการผลิต และการตลาด” ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เกษตรกร/ชาวสวนในพื้นที่ต่างแสวงหาความรู้และเปิดรับเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ทันสมัยเพื่อพัฒนาแบบแผนการผลิตให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้สอดคล้องกับกับค่านิยมในแต่ละยุคสมัย,

การใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างเต็มที่ เพื่อให้มีผลผลิตมากพอกับความ ต้องการของตลาด, การแสวงหาช่องทางการทางการตลาดที่น่าสนใจที่จะทำให้ สามารถขายผลผลิตได้มากขึ้น ดังกรณีสวนกล้วยไม้ที่ให้ความสำคัญกับ การปลูกกล้วยไม้เพื่อส่งออก, การเปิดรับความรู้หรือหลักคิดที่น่าสนใจ ดัง การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้เป็น หลักการในการตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลง หรือการทำเกษตรปลอดสารเคมี ที่ทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น, การผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่ ตลาดต้องการหรือรองรับการท่องเที่ยวที่เป็นจุดขายในย่านฝั่งธนฯ ดัง กรณีของสวนผลไม้ในย่านตลิ่งชันและภาษีเจริญที่ปลูกผลไม้ที่หากินได้ ยากที่คนเมืองต้องการ หรือฟาร์มเมล่อนในย่านภาษีเจริญที่ขายความ แปลกใหม่/ผลไม้ราคาสูงที่คนในสังคมเมืองต้องการ เป็นต้น

ในวงล้อมของเมือง “สวน”, “ชาวสวน” และ “ของสวน” ที่ยัง หลงเหลืออยู่ได้กลายเป็นของมีคุณค่า ทั้งในมุมมองของภาครัฐและเอกชน ซึ่งนั่นทำให้การคงแบบแผนการผลิตดังกล่าวไว้ นอกเหนือจากการ แสวงหาความรู้ให้ทันกับความต้องการของตลาด กระแส ความนิยมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เกษตรกร/ชาวสวนในยุคใหม่ต้องรู้จักวางแผนการผลิตและสามารถการทำตลาดด้วยตนเองได้ ดังข้อมูลภาคสนาม จากสวนต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า เกษตรกร/ชาวสวนเข้าใจตลาดและความ ต้องการของตลาดในแต่ละช่วง ซึ่งนั่นทำให้พวกเขาสามารถผลิตผลผลิต ทางการเกษตรให้ตรงตามความต้องการและช่วงเวลา อาทิ ตลาดใน ประเทศต้องการกล้วยไม้ตัดดอกเป็นจำนวนมากในช่วงวันสำคัญทาง ศาสนา, ผักขายได้ราคาดีในช่วงเทศกาลกินเจ, ผลไม้สวน/ผลไม้ตาม ฤดูกาลเป็นของที่ผู้บริโภคในทุกชนชั้นต่างต้องการ, ความต้องการศึกษาธุ งานในพื้นที่เกษตรกรรมที่ไม่ไกลจากเมืองยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ฯลฯ การรู้จักตลาดทำให้เกษตรกรสามารถวางแผนการผลิตได้ตรงตามความ ต้องการของตลาดและการเปลี่ยนแปลง ความพยายามปรับตัวอยู่ให้ได้ใน วงล้อมของเมือง ยังหมายรวมถึงการลุกขึ้นมาเป็นผู้ขายผลผลิตทาง

การเกษตรเสียเอง กล่าวคือ ในอดีต ที่การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก งานในเรือสวนค่อนข้างหนัก เกษตรกรเป็นเพียงผู้ผลิตผลผลิตทางการเกษตร และส่งให้คนกลางเป็นผู้ขายตามตลาดกลางสินค้าเกษตร เช่น ตลาดพลู ปากคลองตลาด ตลาดศาลาน้ำร้อน ฯลฯ หากแต่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในพื้นที่ ในเชิงกายภาพของพื้นที่และความคิดของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรในปัจจุบันไม่พึ่งพาคนกลางและหันมาทำตลาด/ขายผลผลิตทางการเกษตรด้วยตนเองหรือในเครือข่ายที่ตนเองรู้จักมากขึ้น ทั้งในรูปของการตั้งแผงค้าหน้าสวนและตามตลาดนัดเพื่อขายให้กับผู้บริโภคในพื้นที่โดยตรง, การนำผลผลิตไปขายหรือออกงานกับหน่วยงานของรัฐ เช่น สำนักงานเขตต่าง ๆ และสำนักงานเกษตรพื้นที่กรุงเทพมหานครในพื้นที่เขตบางกอกน้อย ฯลฯ, การนำผลผลิตไปขายให้กับเครือข่ายผักปลอดภัยหรือตามแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ฯลฯ, การเปิดพื้นที่ในบ้านและสวนของตนเพื่อการเรียนรู้และจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

“การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมที่มีขนาดเล็กลง” การพัฒนาและความเป็นเมืองที่เคลื่อนเข้าสู่พื้นที่ การแบ่งสันปันส่วนที่ดินระหว่างญาติพี่น้อง การกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์ การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้พื้นที่สวนในย่านฝั่งธนฯ มีขนาดเล็กลง ซึ่งนั่นทำให้เกษตรกรในพื้นที่ต้องหาทางปรับตัว ผ่านการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมที่เหลืออยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น, การปลูกพืชพันธุ์ที่แปลกใหม่และความหลากหลาย, การผลิตผลผลิตทางการเกษตรให้มีคุณภาพดี ตรงกับความต้องการของตลาด ซึ่งทำให้สามารถขายผลผลิตได้ในราคาที่สูง นอกจากนี้ ทางหนึ่งที่จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่สวนที่มีขนาดเล็กลงได้ คือ การออกแบบหรือการจัดรูปแบบใหม่ ๆ ในสอดคล้องกับการต้องอยู่ให้ได้ในวงล้อมของเมือง อาทิ การคงการยกร่องสวนไว้ แต่ขุดบ่อน้ำขนาดใหญ่เพื่อกักเก็บน้ำเพิ่ม, การฝังท่อเพื่อดึง

น้ำจากลำคลอง แทนการใช้น้ำจากลำประโดง/คลองซอยย่อยที่ถูกถม, การใช้ระบบสปริงเกอร์และน้ำประปา แทนการใช้แรงงานและน้ำในคลอง ที่มีคุณภาพแย่งลง, การปลูกพืชในแปลงปลูก/ระบบกึ่งปิด ที่ทำให้สามารถควบคุมและป้องกันแมลงศัตรูและโรคพืชได้, การปลูกพืชแบบพึ่งพา/ไล่ระดับ เพื่อใช้ประโยชน์จากความสูงต่ำที่แตกต่างกันแต่เกื้อกูลกันของพืชแต่ละชนิด และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในแนวตั้ง (สูง) มากขึ้น และการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตให้ไม่ก่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมกับชุมชนเมือง เช่น การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่อาจทำให้ถูกหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ ร้องเรียนและถูกตรวจสอบโดยหน่วยงานราชการ (ฝ่ายสิ่งแวดล้อมและสุขาภิบาลของสำนักงานฯ), หันไปพึ่งพาการผลิตแบบอินทรีย์หรือเกษตรปลอดภัย ผ่านการผลิตสารสกัดกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยชีวภาพเพื่อการเพาะปลูกด้วยตนเอง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ คือ ภาพสะท้อนการไม่ยอมจำนนกับการเปลี่ยนแปลง/การพัฒนาต่าง ๆ ที่จักทำให้พื้นที่เกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนฯ หายไป การขยับเขยื้อนเพื่อตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจดูเป็นการเคลื่อนไหวเล็ก ๆ น้อย ๆ ในสายตาคนภายนอก หากแต่สิ่งที่เกิดขึ้นจากความไม่ต้องการสูญเสียแบบแผนการผลิตที่ทำกันมาแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ทางหนึ่งคือการปรับตัวทางกายภาพและการต่อสู้ทางความคิดที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งของเกษตรกรที่ต้องการให้เกษตรกรรมทำสวนยังคงปรากฏมี/อยู่รอดได้ในช่วงชีวิตของพวกเขา

ความคิดเบื้องหลังการดิ้นรนเพื่อรักษาพื้นที่เกษตรกรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนฯ เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ และทำให้เกษตรกร/ชาวสวนในพื้นที่ต้องหาทางปรับตัวเพื่อคงแบบแผนการผลิตไว้ หากแต่ในความพยายามรักษาองค์ความรู้ในการทำสวนที่สืบทอดกันมา การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็เคลื่อนเข้าสู่ย่านฝั่งธนฯ อย่างต่อเนื่องมาแต่อดีต

ก็มีผลทำให้พื้นที่เกษตรกรรมค่อย ๆ หายไป คำพูดติดปากของคนในอดีตว่า สวนใน หมายถึง แหล่งที่เป็นสวนสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งได้แก่ กรุงเทพฯ ธนบุรี และนนทบุรี และความเชื่อที่ว่า ผลผลิตที่ดีเป็นที่นิยมต้องมาจากสวนใน ซึ่งเรียกกันว่า ของสวน เช่น มะม่วงสวน ทุเรียนสวน พริกขี้หนูสวน มะนาวสวน ถ้าเป็นทุเรียนนอก กล้วยนอก กล่าวกันว่าสู้ของสวนไม่ได้ ผลไม้จากสวนในมีความดีเด่นจนมีคำกล่าวติดปาก เช่น ลิ้นจี่ตรอกจันทร์ เงาะบางยี่ขัน ฝรั่งบางเสาธง ส้มบางมด ทุเรียนเมืองนนท์ เป็นต้น (ญาณิ สรประไพ, 2537: 34) หากใช้สิ่งที่คนรุ่นใหม่ ๆ ในปัจจุบันรับรู้ หากแต่ในการหายไปของสวนตามย่านต่าง ๆ ก็มีใช้การจะหายไปอย่างสิ้นเชิงของ “สวน”, “ชาวสวน” และ “ลูกหลานชาวสวน” ด้วยแบบแผนการผลิตดังกล่าวยังปรากฏมีอยู่ในวงล้อมของเมือง เช่นในพื้นที่เกษตรกรรม ณ เขตภาษีเจริญ บางแค ตลิ่งชัน และทวีวัฒนา

เมื่อพิจารณาแบบแผนการผลิตในพื้นที่เกษตรกรรมทั้ง 4 เขต จะพบการดิ้นรนของเกษตรกรในเงื่อนไขเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน นั่นคือ กรณีของเกษตรกรรมในย่านภาษีเจริญ พื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ในอดีตกลายเป็นย่านที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม การมีอยู่ของเกษตรกรรมในย่านนี้ให้ภาพของการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่มีมูลค่าสูงในพื้นที่เกษตรกรรมขนาดเล็ก การพึ่งพาเทคโนโลยีทางการเกษตรที่ทันสมัย เพื่อเสนอขายผลผลิตทางการเกษตรตามความต้องการของคนเมืองหรือสัมพันธ์กับการเติบโตของสังคมเมือง, กรณีของเกษตรกรรมในย่านบางแค ปรากฏมีทั้งพื้นที่ริมถนนสายสำคัญ ๆ ที่กลายเป็นพื้นที่รองรับความเจริญของเมืองและพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่ที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่เกษตรกรต้องเช่าทำกิน การเพาะปลูกพืชผัก ผลไม้ และไม้ดอกไม้ประดับเช่นที่เคยผลิตกันมาในอดีต ได้รับการปรับประยุกต์เพื่อให้อยู่รอดในยุคสมัยปัจจุบันผ่านการหันไปผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารเคมีและทำการตลาดด้วยตนเองกับผู้ซื้อที่ต้องการพืชอาหารที่ปลอดภัย รวมถึงการตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร เพื่อแสวงหาความรู้ทางการเกษตรเพิ่มเติมและเพิ่ม

อำนาจต่อรองให้กับเกษตรกร, กรณีของเกษตรกรรวมในย่านตลิ่งชันมีความคล้ายกับเกษตรกรรวมในย่านบางแค ตรงที่ความเป็นเมืองได้เคลื่อนเข้าสู่พื้นที่ พื้นที่เกษตรกรรมที่หลงเหลืออยู่ที่มีขนาดใหญ่ก็เป็นที่ดินที่เกษตรกรต้องเช่าทำกิน ส่วนเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่มีขนาดเล็กก็เลือกเพาะปลูกผักและผลไม้เพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือนเป็นสำคัญ หากเหลือหรือมีมากจึงนำมาจำหน่ายตามแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนและกรณีของเกษตรกรรวมในย่านทวีวัฒนา แม้จะมีพื้นที่เกษตรกรรมและการทำการเกษตรเป็นจำนวนมาก หากแต่ความเป็นเมืองที่ค่อย ๆ เคลื่อนเข้าสู่พื้นที่ก็มีผลทำให้เกษตรกรในพื้นที่ต้องปรับตัว ผ่านการสร้างเครือข่ายเกษตรกรและตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร เพื่อพัฒนาแบบแผนการผลิตในพื้นที่ให้ดีขึ้นและสร้างอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกรสภาพการณ์ในปัจจุบัน การดิ้นรนเพื่อให้ภาคการเกษตรในพื้นที่ธนบุรียังคงดำรงอยู่ได้ ดูเหมือนสัมพันธ์กับแบบแผนการผลิต/ชนิดของสวนที่เกษตรกรเลือกที่จะทำ ต้นทุนทางเศรษฐกิจ และชีวิต/ความคิดของเกษตรกร ด้วยความหมายของการดำรงอยู่ของการทำสวนในปัจจุบัน ปรากฏทั้งความหมายของการผลิตเพื่อสร้างรายได้/เลี้ยงชีพ และการผลิตเพื่อรักษาแบบแผนการผลิตที่ยึดถือมาแต่อดีต เนื้อความในส่วนนี้จึงเป็นการค้นหาความคิดเบื้องหลังการมีอยู่หรือความพยายามในการดำรงรักษาเกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนบุรี

อาชีพพ่อแม่ต้องอนุรักษ์ไว้

ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรี ทั้งที่ทำสวนมาอย่างต่อเนื่องและที่เพิ่งกลับมาทำสวนอีกครั้ง ต่างตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการทำสวน ในฐานะองค์ความรู้ที่สืบทอด/ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ หากพิจารณาจากมุมมองของชาวสวนที่เรียนรู้และสืบทอดการทำสวนมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ แม้เป้าหมายหลักของการทำสวนต่าง ๆ คือ หารายได้มาเลี้ยงดูแลครอบครัว แต่การมีชีวิตอยู่กับการทำสวนมา

ยาวนานก็ทำให้พวกเขาผูกพันและต้องการรักษาการทำสวนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษต่อไป หากเป็นไปได้และมีลูกหลานสนใจที่จะทำสวนต่อ พวกเขาก็พร้อมที่จะสนับสนุนและส่งต่อภูมิรู้ในการทำสวนให้ และวิธีการที่จะทำให้สามารถรักษาการทำสวนไว้ได้ คือ การแสวงหาความรู้และปรับปรุงยุคในการทำสวนในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้สามารถสร้างรายได้ที่จะทำให้ชาวสวนอยู่ได้ ไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพ ผลในทางอ้อม คือ พื้นที่สวนได้รับการอนุรักษ์ พิจารณาจากมุมมองของคนพื้นถิ่นในพื้นที่ธนบุรีที่ไม่ได้ทำสวนเป็นอาชีพตั้งแต่แรก โดยเฉพาะลูกหลานชาวสวนในวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุ ที่เกิดและเติบโตในครอบครัวชาวสวน แม้พวกเขาจะรู้จักวัฒนธรรมชาวสวนและเรียนรู้การทำสวนไม่มากนักน้อยมาแต่วัยเยาว์ หากแต่การพัฒนาขึ้นของบ้านเมืองที่ทำให้พวกเขาสามารถเดินออกจากชุมชนชาวสวนไปมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น และมีหน้าที่การงานนอกภาคการเกษตร ซึ่งทำให้ชีวิตช่วงหนึ่งของคนพื้นถิ่นในย่านฝั่งธนบุรีห่างไกลจากสวนและการทำสวน คนกลุ่มนี้มักกลับเข้าสู่ภาคการเกษตรอีกครั้ง หลังจากเกษียณอายุ วางเว้นจากงานประจำ หรือลาออกจากงาน สิ่งที่คนกลุ่มนี้มีเป็นต้นทุนหรือหลักประกันในการดำเนินชีวิตต่อไป คือ เงินทุน/ทรัพย์สิน ทักษะ และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ได้รับหรือสั่งสมมาจากการออกไปสัมผัสกับสังคมภายนอก ซึ่งนั่นทำให้การกลับมาทำสวนหรือยังทำสวนต่อไปของพวกเขาเป็นัยของความพยายามรักษาแบบแผนการผลิตที่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ทำไว้ให้ยังคงอยู่ มากกว่าการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ “ของสวน” ที่พวกเขาผลิตได้มีนัยของความภาคภูมิใจที่ทำให้ความเป็นสวนกลับคืนมา “เน้นแจกไม่เน้นขาย” ซึ่งคือการปลูกพืชผักเพื่อแจกจ่ายให้เพื่อน ๆ และญาติพี่น้อง และขายบ้างเล็กน้อย คือ จริตที่มักพบเจอในคนกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม ความพยายามทำให้สวนกลับมาทั้งในมิติของการอนุรักษ์และสร้างรายได้ที่มากพอในการดำรงชีวิต ก็เป็นสิ่งที่พบเจอมากขึ้นในกลุ่มลูกหลานชาวสวนรุ่นใหม่ ๆ ที่ต้องการทำงานอิสระ “หลักการที่กินได้” จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและให้ภาพของการเคลื่อนไหวไป

ด้วยกันของการอนุรักษ์เกษตรกรรมทำสวนและการยึดอาชีพเกษตรกรรม เพื่อเลี้ยงชีพของคนรุ่นใหม่

ทำเป็นแค่สวน ให้เปลี่ยนไปทำอย่างอื่น ไม่มันใจ

ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีที่ทำสวนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ มองเกษตรกรรมทำสวนว่าเป็นแบบแผนการผลิตที่ทำให้พวกเขาสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ พวกเขาเรียนรู้การทำสวนในรูปแบบต่าง ๆ ฝึกฝนทักษะที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำสวนจนชำนาญ ปรับตัวเพื่อตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบอย่างต่อเนื่อง ชีวิตในสวนคือสิ่งที่เขาค้นชินและไม่ต้องการเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่น (ถ้าไม่จำเป็น) หากจะมีการเปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตไปตามยุคสมัย เช่น เปลี่ยนท้องถิ่นเป็นสวนกล้วยไม้ เปลี่ยนสวนผลไม้เป็นสวนผัก เปลี่ยนสวนผักไปเป็นสวนผลไม้ เปลี่ยนสวนพลูเป็นสวนกล้วยไม้ เป็นต้น หากแต่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เกิดขึ้นเกษตรกรในพื้นที่ต่างก็ใช้เวลาค่อย ๆ คิดใคร่ครวญ ลองผิดลองถูก เรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ ๆ แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนสวนของตนจากสวนแบบหนึ่งสู่สวนอีกแบบหนึ่ง ในระหว่างทางของการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่าง ๆ และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจที่สร้างความกดดันให้กับพวกเขา เพราะถ้าพวกเขาตัดสินใจผิดก็อาจหมายถึงการขาดทุนหรือภาระหนี้สิน แต่ถ้าตัดสินใจถูกก็อาจหมายถึงผลกำไรที่มากพอในการดำเนินชีวิตและแสวงหาทรัพย์สินหรือความมั่นคงทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มากขึ้น “ทำเป็นแค่สวน ให้เปลี่ยนไปทำอย่างอื่น ไม่มันใจ” นัยเบื้องหลังคำกล่าวนี้ จึงเป็นการชี้ให้เห็นการเลือกในแบบแผนการผลิตที่เกษตรกรในพื้นที่มั่นใจว่าจักทำให้ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปได้ การไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่าง ๆ หรือเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้งที่ทำให้พวกเขาต้องหาทางแก้ไขปัญหา/ปรับตัว การไม่ต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่น ๆ โดยเฉพาะงานนอกภาคการเกษตรหรือนอกชุมชน ที่พวกเขาไม่ชำนาญและ

ต้องเริ่มต้นเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ใหม่ ซึ่งนั่นทำให้การยังคงทำสวนต่าง ๆ ต่อไปของเกษตรกรในพื้นที่ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรมทำสวนขนาดใหญ่ที่การเพาะปลูกคือที่มาของรายได้เพื่อการดำรงชีพ

การเป็นนายตัวเอง ได้ทำในสิ่งที่ชอบ

ข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรี ทั้งที่ทำสวนมาอย่างต่อเนื่องและที่เพิ่งกลับมาทำสวนอีกครั้ง พวกเขาารู้สึกว่า เกษตรกรรมทำสวนเป็นงานอิสระ เป็นนายตัวเอง สามารถทำในสิ่งที่ตนเองชอบ โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษา เคยทำงานนอกภาคการเกษตร แล้วกลับมาทำสวนในที่ทางของครอบครัวที่เหลืออยู่สำหรับคนกลุ่มนี้ เกษตรกรรมทำสวนคือหนึ่งในอาชีพที่พวกเขาเลือก ที่นอกจากจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระ เกษตรกรรมทำสวนยังหมายรวมถึงการปลูกในสิ่งที่สร้างรายได้ที่ทำให้พวกเขาสามารถเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัวได้ และการที่จะทำให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ปลูกสร้างรายได้ที่มากพอ เกษตรกรก็ต้องเลือกปลูกในพืชพันธุ์ที่สามารถขายได้ราคาดี ดังกรณีของสวนกล้วยไม้ สวนผลไม้ และฟาร์มเมล่อนในเขตภาษีเจริญ เกษตรกรรมทำสวนในพื้นที่ดังกล่าวให้ภาพของการเลือก/ตัดสินใจของเกษตรกรในการปลูกพืชพันธุ์หาได้ยาก/ดั้งเดิม ไม่ใช่พันธุ์ทั่วไปที่สามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาด, การทำตลาดกับผู้บริโภคที่มีกำลังทรัพย์และต้องการความแปลกใหม่/ไม่เหมือนใคร, การหาและทำตลาดด้วยตนเองในพื้นที่ “ของสวน” เป็นของหายากเช่นตามย่านเศรษฐกิจ/สำนักงานชั้นนำกลางเมือง, การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางในการนำเสนอและจัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น การเกิดขึ้นและมีอยู่ของเกษตรกรรมทำสวนจากความคิดของ “การเป็นนายตัวเอง ได้ทำในสิ่งที่ชอบ” จึงให้ภาพของความกล้าที่จะออกจากงานประจำ การหลุดจากค่านิยมบางอย่างของสังคมในอดีตที่ไม่ให้คุณค่ากับงานในภาคการเกษตร มาเริ่มต้น มาเผชิญกับความท้าทายต่างๆ ที่อาจ

เป็นปัญหา/อุปสรรคในการทำให้อาชีพใหม่ที่เลือกประสบความสำเร็จ ได้รับการยอมรับ หรือสามารถเลี้ยงชีพได้ การดำรงอยู่ของเกษตรกรรมทำสวนในนัยนี้จึงแตกต่างจาก “ทำเป็นแค่สวน ให้เปลี่ยนไปทำอย่างอื่น ไม่มั่นใจ” ซึ่งเป็นมุมมองความคิดของเกษตรกรที่ทำสวนต่อเนื่องมาแต่อดีต ที่อาจจะไม่กล้าเผชิญกับความเสี่ยงหรือการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ เช่น การเปลี่ยนสู่อาชีพใหม่ๆ หรือการออกแบบ/จัดรูปสวนใหม่ เพื่อสร้างมูลค่าให้กับ “ของสวน” ที่ทำให้พวกเขาต้องแสวงหาความรู้เพิ่มเติม และ/หรือมีต้นทุนในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เพิ่มขึ้น

Ezekiel Kalipeni and Joseph Oppong (1998) ได้กล่าวไว้ว่า นิเวศวิทยาการเมืองเป็นกรอบทฤษฎีการวิเคราะห์สังคม ซึ่งในการทำ ความเข้าใจปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ อันเป็นชุดของปรากฏการณ์ที่แพร่ขยายและมีขอบเขตกว้างขวาง ก็มีองค์ประกอบสำคัญที่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งได้แก่ 1) บริบทและขนาด หมายถึงความคิดในเรื่องการวิเคราะห์บริบทที่มีหลากหลายขนาด กับความเชื่อมโยงสองทางที่ซึ่งความสำคัญของ human agency และ structure ได้แสดงบทบาทของการสนับสนุนซึ่งกันและกัน นิเวศวิทยาการเมืองจัดวางความสัมพันธ์ทางสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ไว้ในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และโลก ที่สามารถทำความเข้าใจได้ด้วยการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรูปแบบการใช้ทรัพยากรที่มีพลังอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง ดังนั้นปรากฏการณ์จึงต้องตั้งอยู่ในบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจในมุมกว้าง และทั้งปรากฏการณ์และบริบทควรสัมพันธ์กับขอบเขตของขนาดที่หลากหลายและจัดวางจากระดับท้องถิ่นไปสู่ระดับโลก 2) การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เชิงลึกจึงเป็นหัวใจสำคัญของนิเวศวิทยาการเมือง ภายใต้ความมีเหตุผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสังคมอาจต้องการช่วงเวลาที่ยาวนานในการเปลี่ยนภูมิทัศน์ เช่น การเสื่อมโทรมของที่ดิน การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคอื่นๆ ในสิ่งแวดล้อม และ 3) ความสำคัญของ

ผู้กระทำการ (human agency) ในฐานะผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อม และโครงสร้าง (structure) ในฐานะของทางเลือกที่หลากหลายที่เข้ามากำหนดการกระทำของผู้กระทำการ ผู้กระทำการ (human agency) มีความสำคัญในการเปลี่ยนรูปความซับซ้อน (เครือข่าย ปฏิสัมพันธ์) ที่กำหนดลักษณะของสิ่งแวดล้อม (Ezekiel Kalipeni and Joseph Oppong, 1998)

จากหลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองที่ให้ความสำคัญของการทำความเข้าใจโครงสร้าง (structure) และผู้กระทำการ (human agency) พิจารณาผู้กระทำการ (human agency) ในฐานะผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ที่สัมพันธ์กับโครงสร้าง (structure) ในฐานะทางเลือกที่หลากหลายที่เข้ามากำหนดการกระทำของผู้กระทำการ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้การทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ตามกรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง นอกเหนือจากการทำความเข้าใจบริบท/สถานการณ์ของประเด็นปัญหา และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม/วิถีชีวิตในภาพกว้างและภาพเฉพาะ การมุ่งมองไปยังโครงสร้าง (structure) และผู้กระทำการ (human agency) ก็เป็นสิ่งที่จะเห็นหรือเข้าใจถึงท่าที/การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมของผู้คนที่เผชิญกับปัญหา การพิจารณาการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของเกษตรกรในย่านฝั่งธนฯ ภายใต้กรอบคิดนิเวศวิทยาการเมือง ที่มุ่งหาโครงสร้าง (structure) และผู้กระทำการ (human agency) จึงจะเป็นการมองหาการกระทำของอำนาจ/โครงสร้าง ที่กระทำหรือมีผลในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในย่านฝั่งธนฯ รวมถึงการต่อสู้ต่อรอง/ตอบโต้ของเกษตรกร/ชาวสวนต่อการกระทำของอำนาจ (การพัฒนา/เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ) ที่มีผลต่อชีวิตของพวกเขา

โครงสร้าง (structure) ในที่นี้หมายถึงการกระทำการของอำนาจที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต/การดำเนินชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่ธนบุรี อำนาจที่ว่านี้ปรากฏในรูปของโครงการหรือการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ในช่วงเวลาที่แตกต่าง ในกรณีของการหายไปของพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรี การพัฒนากรุงเทพฯ และบริเวณทลสู่ความเจริญและความเป็นเมืองที่ปรากฏมีมาแต่อดีต ผ่านการพัฒนากระบวนการคมนาคมขนส่งและการทำให้ย่านฝั่งธนบุรีกลายเป็นพื้นที่รองรับความเจริญของเมือง คือ การกระทำการของการพัฒนาที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่และชีวิตของผู้คนในย่านฝั่งธนบุรี การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดเกิดขึ้นในช่วงการเข้ามาของถนนหนทาง เริ่มจากการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ที่นำไปสู่การกระจายความเจริญต่าง ๆ จากฝั่งพระนครมาสู่ฝั่งธนบุรี เกิดย่านการค้าสำคัญ ๆ เกิดการสร้างถนนหนทางเพื่อเชื่อมต่อกับถนนหรือสะพานสายหลัก ๆ ที่สามารถเดินทางหรือข้ามไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในฝั่งพระนคร ความต้องการที่ดินเพื่อการพาณิชย์และที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับผู้คนจำนวนมากที่โยกย้ายข้ามฝั่งมา ได้นำไปสู่การกว้านซื้อหรือเสนอขายพื้นที่สวนต่าง ๆ เพื่อนำไปสร้างอาคารพาณิชย์และที่อยู่อาศัย ผลพวงของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในช่วงแรก ๆ ทำให้พื้นที่สวนในย่านที่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาและถนนสายสำคัญ เช่น ถนนเพชรเกษม ถนนอิสราภาพ ถนนเจริญสนิทวงศ์ ฯลฯ หายไปและถูกแทนที่ด้วยตึกแถว/อาคารพาณิชย์ โกดังเก็บสินค้า โรงงานขนาดเล็กและใหญ่ และชุมชนแออัด ฯลฯ หลังจากนั้นความเป็นเมืองที่เคลื่อนสู่พื้นที่ฝั่งธนฯ เรื่อยมาผ่านการตัดถนนสายสำคัญอีกมากมาย รวมถึงการเข้ามาของระบบขนส่งมวลชนที่ทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นรถประจำทางสาธารณะรูปแบบต่าง ๆ และรถไฟฟ้าสายต่าง ๆ ได้นำผู้คนจำนวนมากย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในย่านฝั่งธนฯ นำไปสู่ความต้องการที่ดินเพื่อการพาณิชย์และที่อยู่อาศัยที่มากขึ้น และ

นำไปสู่การขยายตัวของเมืองเข้าไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ลึกเข้าไปหรืออยู่ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยามากขึ้น

นอกเหนือจากการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งที่มีผลต่อการหายไปของเกษตรกรรมในย่านฝั่งธนฯ แนวทางการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากที่ดินของกรุงเทพมหานคร ที่รู้จักกันในนาม “ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร” ก็เป็นอีกหนึ่งในการกระทำของอำนาจรัฐที่มีผลทำให้พื้นที่เกษตรกรรมและเกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีค่อย ๆ หายไป ด้วยผังเมืองฯ ดังกล่าวได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะการใช้ที่ดินในย่านฝั่งธนบุรี ที่มีแนวโน้มหรือสะท้อนความพยายามเปลี่ยนพื้นที่สีเขียว/เกษตรกรรมสู่การเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัว/การเติบโตของเมือง มากกว่าการวางแผนเพื่ออนุรักษ์/รักษาพื้นที่เกษตรกรรมใกล้เมือง ที่เป็นแหล่งอาหารของผู้คนในเมืองและพื้นที่ใกล้เคียง และชุมชนชาวสวนที่เป็นร่องรอยวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ความพยายามเปลี่ยนสวนให้กลายเป็นเมือง ให้กลายเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและย่านการค้าขนาดใหญ่ หมายรวมถึงการไม่ได้รับการสนับสนุนองค์ความรู้หรือแนวนโยบายต่าง ๆ จากหน่วยงานของรัฐ ที่ทันสมัยหรือมากพอจะผลักดันให้เกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรีสามารถพัฒนาการทำเกษตรให้ดีขึ้นหรือเพียงพอในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร การตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงหรือการประคับประคองให้เกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรีดำรงอยู่ได้จนถึงวันนี้ ล้วนเป็นความพยายาม ลองผิดลองถูก และการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของเกษตรกรในพื้นที่ ผลในทางหนึ่งของการไม่ตระหนักในศักยภาพของพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรี ในฐานะแหล่งอาหาร พื้นที่สีเขียว และพื้นที่วัฒนธรรม ทำให้หน่วยงานของรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อน/ผลักดันนโยบายที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และการพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมแห่งนี้ ในมิติที่นอกเหนือจากการเปลี่ยนสวนให้เป็นเมือง การพัฒนาที่ไม่เอื้อหรือแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรที่สำคัญเช่นปัญหาน้ำเสียหรือการจำหน่ายผลผลิต ส่งผลให้เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรี ไม่สร้างความมั่นคงทางรายได้และชีวิตให้กับ

เกษตรกรเท่าที่ควร ซึ่งนำไปสู่การเลิกทำสวน การออกไปหางานทำนอกภาคการเกษตร การส่งเสียลูกหลานให้ได้เรียนสูง ๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องมาเป็นเกษตรกร/ชาวสวน การปล่อยพื้นที่เกษตรกรรมให้รกร้างและรอขายที่ดิน ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นกลไก การกระทำการของอำนาจ และความต่อเนื่องของการพัฒนาเมืองที่ละเลยพื้นที่สวน ที่ทำให้เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีสูญหายไปในปีที่สุด

ผู้กระทำการ (human agency) ในที่นี้หมายถึงอำนาจและการใช้อำนาจของเกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีในการจัดการกับปัญหาที่เข้ามากระทบหรือการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงหรือการกระทำการของอำนาจรัฐ/อำนาจที่เหนือกว่า ด้วยความคิดและวิธีการที่หลากหลาย เนื่องจากเกษตรกรที่ยังคงทำการเกษตรในย่านฝั่งธนบุรีในปัจจุบัน มีทั้งชาวสวนที่ทำสวนเป็นอาชีพเช่นที่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่เคยทำมาแต่อดีต, ลูกหลานชาวสวนที่หันกลับมาทำการเกษตรหลังจากงาน/เกษียณอายุ, คนรุ่นใหม่ ๆ ที่หันมาทำการเกษตรในพื้นที่สวนที่มี ทั้ง ๆ ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องการทำการเกษตรมาก่อน ฯลฯ ในท่ามกลางความหลากหลายของกลุ่มคนที่ยังคงทำการเกษตร ที่หมายรวมถึงต้นทุนความรู้และกำลังทรัพย์ที่ต่างกัน ความเหมือนของเกษตรกรที่ยังคงทำสวนในย่านฝั่งธนบุรี คือ การตระหนักในศักยภาพของพื้นที่เกษตรกรรมแห่งนี้ที่สามารถเป็นแหล่งอาหารและเป็นพื้นที่สีเขียวให้กับเมือง และในบริบทที่เมืองได้โอบล้อมพื้นที่เกษตรกรรมในย่านนี้ไว้เสร็จสรรพ การยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมได้กลายเป็นโอกาสที่ทำให้เกษตรกรยังคงอยู่ได้/ยังคงมีรายได้เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ศักยภาพในเชิงพื้นที่ที่ปรากฏนี้ทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งในย่านฝั่งธนบุรีหาทางปรับตัว เพื่อเอาประโยชน์จากการกระทำการของอำนาจรัฐและการพัฒนาที่ทำให้หน้าตาของพื้นที่เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจต่อรองหรือใช้ประโยชน์จากหน่วยงานของรัฐ ในเรื่องการสนับสนุนและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการเกษตร การสร้างช่องทางในการจัด

จำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร รวมถึงการใช้การรวมกลุ่มเป็นพื้นที่ให้ บอกกล่าวหรือเสนอปัญหา/ข้อคิดเห็นจากเกษตรกรไปสู่หน่วยงานของรัฐ, การแสวงหาความรู้ทางการเกษตร ทั้งด้วยตนเองและที่หน่วยงานของรัฐ มานำเสนอ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง เพื่อให้ สามารถผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด หรือแนวโน้มใหม่ ๆ ดังปรากฏเกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีเริ่มหันมาปลูกผัก และผลไม้ปลอดสารเคมีทางการเกษตรมากขึ้น เพื่อจำหน่ายให้กับคน เมืองที่รักสุขภาพ ที่รวมถึงการทำตลาดผักและผลไม้ปลอดสารเคมีด้วย ตนเองมากขึ้น ซึ่งมีนัยของการตัดคนกลางออกจากระบบการผลิตและ นำส่งผลผลิตทางการเกษตรให้กับคนเมืองที่ตั้งบ้านเรือนล้อมสวนโดยตรง หรือจะเป็นการนำพืชพันธุ์ที่มีมูลค่าสูงและเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ๆ มาปลูกมาใช้ในพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกับขนาดของพื้นที่สวนที่เล็กลง การ ปลูกในพืชพันธุ์ที่มีราคาสูงและขายให้กับผู้คนที่ชื่นชอบในความเป็น “ของ สวน” จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรสามารถอยู่รอดและใช้ประโยชน์จากการ พัฒนาย่านฝั่งธนบุรีสู่ความเป็นเมือง ฯลฯ การพิจารณาการเลือกที่จะทำ การเกษตรต่อไปของเกษตรกรที่ยังคงเหลืออยู่ในย่านฝั่งธนบุรี ใน ท่ามกลางความพยายามเปลี่ยนพื้นที่สวนสู่การเป็นพื้นที่รองรับการเติบโต ของเมือง สิ่งที่เกษตรกร/ชาวสวนกระทำการเพื่อคงความเป็นสวนไว้ คือ ภาวสะท้อนความไม่ยอมจำนน การตอบโต้ การเอาประโยชน์ จากการ เปลี่ยนแปลง/การพัฒนาที่พยายามผลักดันที่เกษตรกรรมและชุมชน เกษตรออกจากเมือง

บทสรุป : ภาพในอนาคตของพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ธนบุรี

ทุกวันนี้เป็นที่ทราบแน่ชัดว่า การพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมในย่าน ฝั่งธนบุรีไปสู่ความเป็นเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก เกษตรกรรมจะอยู่ อย่างไรในบริบทนี้ คงไม่ใช่สิ่งที่เกษตรกร/ชาวสวนในพื้นที่สามารถจัดการ หรือหาทางแก้ไขได้เพียงลำพัง ด้วยการจัดการหรือแก้ไขปัญหาในเชิง

โครงสร้างและนโยบายนั้นจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือ/สนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) ในการทำให้ความเป็นสวนและความเป็นเมืองสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประนีประนอม/เอื้อประโยชน์ต่อกัน รวมถึงสอดคล้องกับบริบทโลก แนวทางการพัฒนา และแนวคิดร่วมสมัยต่าง ๆ อาทิ เมืองสีเขียว เกษตรเมือง ความมั่นคงทางอาหาร เกษตรปลอดภัย เป็นต้น และเพื่อให้เห็นถึงข้อเสนอแนะที่พัฒนาขึ้นจากข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาขอเสนอข้อเสนอแนะทางวิชาการในการดำรงรักษาพื้นที่เกษตรกรรมกลางเมือง ดังนี้

การออกแบบเมืองเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

ปัจจุบัน ความพยายามสร้างสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ได้นำสังคมโลกไปสู่การสร้างและขับเคลื่อนแนวคิดหรือแนวการพัฒนาที่น่าสนใจ ที่จักทำให้ผู้คนในโลกสามารถดำรงชีพได้อย่างยั่งยืนและไม่เบียดบังสิ่งแวดล้อม อาทิ แนวคิดเมืองสีเขียว (Green City) ที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่สีเขียวที่เป็นประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม สร้างคุณค่าความเป็นเมืองในแง่ประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม โดยสะท้อนอัตลักษณ์ของความเป็นเมืองได้เป็นอย่างดี (เกริก กิตติคุณ, มปป.:1), แนวคิดเกษตรกรรมในเมือง (Urban Agriculture) ที่ว่าด้วยกระบวนการสร้างอาหารให้กับครอบครัว ชุมชน รวมไปถึงกระบวนการอื่นๆ ในห่วงโซ่อาหาร เช่น กระบวนการแปรรูปต่างๆ หรือการผลิตการบริโภคที่ลดระยะทางขนส่งอาหาร ตลอดจนถึงการกระจายอาหารให้เข้าถึงได้ง่ายด้วยตนเอง เป็นการสร้างศักยภาพในการเข้าถึงอาหาร และกระจายอำนาจในระบบอาหาร (สุภา ไยเมือง, 2560: ออนไลน์), แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) ที่ว่าด้วยความสามารถในการจัดหาอาหารที่เพียงพอต่อความต้องการของผู้คนในสังคม ทั้งจากผลผลิตในประเทศและการนำเข้าอาหาร ความมั่นคงทาง

อาหารยังเกี่ยวข้องกับผลผลิตและนโยบายทางเศรษฐกิจนอกภาคการผลิตอาหารและการเกษตร ที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อการจัดหาอาหาร (Olivier Ecker and Clemens Breisinger, 2012 :3–4), แนวคิดเกษตรปลอดภัย (Safety Agriculture) ที่ว่าด้วยระบบการเกษตรที่จะให้ผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารพิษ หรือปลอดภัยจากการปนเปื้อนของสารและโลหะที่จะมีผลต่อผู้บริโภค นอกจากนั้น ระบบการผลิตจะต้องปลอดภัยกับสิ่งแวดล้อมและเกษตรกรผู้ผลิตด้วย (ประสาธ เกศพิทักษ์, 2561: ออนไลน์) เป็นต้น

ในบริบทของการพัฒนาพื้นที่ในย่านฝั่งธนบุรีสู่ความเป็นเมือง ที่เคลื่อนไปในทิศทางที่ย้อนแย้งเช่นที่ผ่านมา ด้วยให้ทั้งภาพของการทำลายวัฒนธรรมพื้นถิ่นเช่นวัฒนธรรมชาวสวนและผลักดันคนในพื้นที่ออกจากที่ทางของตนเอง และภาพของความพยายามค้นหา/รื้อฟื้นวัฒนธรรมชาวสวนให้คืนกลับมาเพื่อการท่องเที่ยว/การเป็นของดีประจำเขต ความเป็นไปได้ของเกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีอาจเป็นไปได้ในทิศทางของการคง/ปรับ/ประกอบแบบแผนการผลิตไว้ให้พออยู่ได้ มากกว่าจะเป็นการพัฒนาให้แบบแผนการผลิตในพื้นที่สามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน ทั้ง ๆ ที่หากพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ร่วมกับแนวคิดร่วมสมัยต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นถึงทิศทางการพัฒนาที่เป็นไปได้ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี ที่ไม่ใช่แค่พื้นที่ที่รองรับการขยายตัวของเมือง ในบริบทของหน่วยงานภาครัฐ แนวทางการพัฒนาที่ควรจะเป็นอาจเริ่มจากสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน, น้ำ) ในพื้นที่ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ เอื้อให้เกิดการนำแบบแผนการผลิตและการพัฒนาการเกษตรใหม่ ๆ มาใช้ ผลักดันให้เกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนบุรีเป็นระบบการผลิตอาหารที่ปลอดภัย เข้าถึงได้ง่ายในราคาที่ถูกลง สามารถจัดส่งผลผลิตทางการเกษตรที่สดใหม่ถึงมือผู้บริโภคอย่างรวดเร็ว ซึ่งนอกจากจะสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารให้ผู้คนในเมืองหลวง การออกแบบเมือง/วางผังเมืองอย่างตระหนักถึงศักยภาพของพื้นที่ฝั่งธนบุรี ในฐานะพื้นที่ผลิตอาหารใกล้

เมืองที่ต้องให้ความสำคัญ ก็อาจนำไปสู่การหยุดหรือชะลอการพัฒนาฝั่งธนบุรีสู่ความเป็นเมือง หรืออาจมีผลทำให้หน้าตาของฝั่งธนบุรีเปลี่ยนไปสู่การเป็นพื้นที่ผลิตอาหารปลอดภัย แปลกใหม่ มูลค่าสูง รวมถึงการเป็นพื้นที่สีเขียวกลางเมืองที่จักทำให้คุณภาพชีวิตของคนในเมืองและระบบนิเวศในเมืองดีขึ้น ในบริบทที่กระแสโลกสัมพันธ์กับความเป็นไปของสังคมไทย การปรับเปลี่ยนวิธีคิดต่อการพัฒนาเมืองให้เคลื่อนไปสู่การเป็นเมืองสีเขียว การเกิดขึ้นของเกษตรกรรมในเมือง การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การผลิตและบริโภคผลผลิตทางเกษตรที่ปลอดภัย ฯลฯ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นในระดับโลก รวมทั้งเป็นแนวทางที่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ในพื้นที่เกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีที่หลงเหลืออยู่ จึงเป็นสิ่งที่หน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร ควรให้ความสำคัญและนำแนวคิดร่วมสมัยที่น่าสนใจไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับพื้นที่อย่างยั่งยืน และเป็นไปในทิศทางที่ทำให้คุณภาพชีวิตของคนเมืองดีขึ้น ซึ่งนั่นจะทำให้เกษตรกรรมในวงล้อมของเมืองยังคงอยู่ได้อย่างมั่นคง และทำให้เมืองใหม่ในอนาคตห่างไกลจากความขาดแคลน/พึ่งพาตนเองไม่ได้ในเรื่องอาหาร ป่าคอนกรีตที่ขาดพื้นที่สีเขียว ที่หมายรวมถึงการขาดชีวิตชีวาและความเป็นชุมชน

การเคลื่อนไปสู่การเป็นเกษตรกรยุคใหม่

ประเทศไทยมีศักยภาพในการเป็นครัวของโลก ด้วยมีต้นทุนหลาย ๆ อย่างที่เอื้อต่อการทำการเกษตร ทั้งในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ ทักษะและการรู้จักปรับประยุกต์องค์ความรู้ทางการเกษตรต่าง ๆ ของเกษตรกร หากแต่ในท่ามกลางปัจจัยที่เกื้อหนุน ภาคการเกษตรของไทยไม่ได้รับการสนับสนุนหรือผลักดันโดยรัฐไปสู่การเป็นเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก พิจารณาจากประเทศในกลุ่มอาเซียน เช่น สิงคโปร์ ที่มีขนาดของประเทศเล็กกว่าและไม่เอื้อต่อการทำการเกษตร สิงคโปร์

กลับมีแนวนโยบายที่ต้องการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศของตน ผ่านการสร้าง “Living Lab” สำหรับการทำการเกษตรในเขตเมืองด้วยเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อปลูกผัก ซึ่งได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ที่ต้องการแหล่งอาหารที่พวกเขาสามารถเชื่อมั่นได้ว่าปลอดภัย และไม่มีสารปราบศัตรูพืชตกค้าง และสามารถเป็นงานอดิเรกเพื่อการพักผ่อนและคลายเครียด (กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์, ออนไลน์: 1) ขณะที่ประเทศที่พัฒนาแล้วพยายามนำพื้นที่เกษตรเข้ามาสู่เมือง ทิศทางการพัฒนาเมืองของไทยคือการผลักดันพื้นที่เกษตรออกสู่ภายนอก สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีอยู่ของภาคการเกษตรในย่านฝั่งธนบุรี ทางออกของภาคการเกษตรที่น่าจะเป็นไปได้ และสะท้อนการไม่ยอมจำนนให้กับอำนาจรัฐที่เหนือกว่า คงจะต้องเป็นไปในทิศทางของการแสวงหาความรู้และพึ่งพาตนเองให้มากขึ้นหรือมากกว่า รอคอยการพัฒนาที่เชื่อมต่อและไม่ทันโลกจากภาครัฐ เช่นในปัจจุบันที่คนในเมืองเริ่มหันมาดูแลสุขภาพ สนใจในอาหารการกิน และการจัดการระบบนิเวศในเมืองมากขึ้น การนำแนวคิดที่ได้รับการยอมรับ เช่น อาหารที่ปลอดภัย ความมั่นคงทางอาหาร การมีพื้นที่สีเขียว มาประยุกต์ใช้เพื่อทำให้คุณภาพชีวิตของคนเมืองดีขึ้น เป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นกับภาคการเกษตรในย่านฝั่งธนบุรี กล่าวคือ เกษตรกรในพื้นที่ควรแสวงหา ทำความเข้าใจ และนำแนวคิดที่น่าสนใจมาใช้เป็นแนวทางในการทำให้เกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณค่าและสร้างรายได้ให้เกษตรกรอย่างมั่นคง เช่นที่เกษตรกรบางส่วนได้เริ่มนำแนวคิดอาหารปลอดภัยมาใช้เป็นแนวทางในการทำให้เกษตรกรทำสวนสามารถดำเนินไปหรืออยู่รอดได้ การเข้าใจ ตามให้ทัน หรือก้าวไปให้ไกลกว่าเทรนด์โลก ความต้องการที่หลากหลาย กระแสต่าง ๆ ที่เกิดในบริบทสังคมเมือง เป็นความท้าทายใหม่ ๆ ที่เกษตรกรในพื้นที่ ทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ต้องหาทางจัดการ เพื่อให้การกลายเป็นเกษตรกรรมกลางเมืองเอื้อประโยชน์กับเกษตรกรที่มีความเชี่ยวชาญในการผลิตพืชอาหาร/พืชพันธุ์

ต่าง ๆ มากที่สุด การจะทำให้เกษตรกรรมกลางเมืองสามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย (ที่ดินจำกัด, น้ำเน่าเสีย, ถูกหมู่บ้านปิดล้อม ฯลฯ) เกษตรกรในพื้นที่ก็ต้องใช้ประโยชน์จากความเป็นเมืองให้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางการคมนาคมขนส่ง การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่รวดเร็วขึ้น เพื่อเปลี่ยนจากเกษตรกรที่เคยทำแต่เพียงผลิตพืชอาหาร/พืชพันธุ์ตามความต้องการของตลาดกลาง/ตลาดขนาดใหญ่ สู่การเป็นผู้ประกอบการที่สามารถนำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประสานใช้ในการผลิตพืชอาหาร/พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ปลอดภัยกับสิ่งแวดล้อม กับตนเองในฐานะผู้ผลิต และกับผู้คนในสังคมในฐานะผู้บริโภค, ก้าวสู่ความท้าทายของการผลิตพืชอาหาร/พืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย ต่างไปจากที่เคยผลิต หรือเพื่อตอบสนองตลาด/ผู้บริโภคที่มีความเฉพาะ, นำส่งผลผลิตทางการเกษตรที่สดใหม่สู่มือผู้บริโภค ผ่านการทำตลาดด้วยตนเองหรือในเครือข่ายที่เชื่อถือได้, สร้างเครือข่ายเกษตรกรในย่านฝั่งธนบุรีที่เข้มแข็งเพื่อให้มีพลังในการต่อรองกับหน่วยงานของรัฐ ที่มุ่งเปลี่ยนเกษตรกรรมในย่านฝั่งธนบุรีให้กลายเป็นพื้นที่รองรับการเจริญเติบโตของเมือง ฯลฯ กล่าวโดยสรุปได้ว่า สิ่งที่จะทำให้การดำรงอยู่ของเกษตรกรรมในย่านฝั่งธนฯ เกิดขึ้น คือ การที่เกษตรกรในพื้นที่สามารถเปลี่ยนตนเองสู่การเป็นเกษตรกรยุคใหม่ ที่สามารถสานแบบแผนการผลิตดั้งเดิมและองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เอื้อประโยชน์กับการทำเกษตร

ในบริบทที่ “เมืองล้อมสวน” เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การศึกษาในครั้งนี้เป็นหนึ่งในความพยายามอีกครั้งของผู้ศึกษาในการชี้ให้เห็นความสำคัญของเกษตรกรรมทำสวนในย่านฝั่งธนบุรี ความพยายามของเกษตรกรในการทำให้แบบแผนการผลิตที่มีลักษณะเฉพาะยังคงดำรงอยู่ได้ ที่หมายรวมถึงความพยายามปรับตัวและพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด เพื่อให้ “ของสวน” ยังอยู่ในความต้องการของผู้คนในสังคม

เชิงอรรถ

- ¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “สวนขานเมืองสู่สวนกลางเมือง: การดำรงอยู่ของการทำสวนในพื้นที่ธนบุรี (Suburban Gardens to Urban Gardens: Existence of Gardening in the Thon Buri Area) ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ประจำปี 2561

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรพื้นที่ 3. (2561) *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร (พ.ศ.2562 – 2565)*. กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน.
- กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์. [Online]. *การเกษตรระบบใหม่ในสิงคโปร์*. Accessed March 24, 2018. Available from http://www.ditp.go.th/contents_attach/162840/162840.pdf
- เกริก กิตติคุณ. [Online]. *แนวคิดเมืองสีเขียวด้านการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมกรณีศึกษา เมืองเรเกนสเบิร์ก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี*. Accessed August 11, 2018. Available from <http://www.ind.crru.ac.th/articleind/43.pdf>
- ญาณิ สรประไพ. (2537). “เอกสารประกอบการบรรยาย สังคมและวัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดนนทบุรีกับการเปลี่ยนแปลง.” ใน กุสุมา รักขมณี (บรรณาธิการ), *วัฒนธรรมเมือง*, หน้า 34–43.พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทำเนียบ อุฬารกุล, คัทลียา จิระประเสริฐกุล, และวันดี พินิจวรสิน. (2559).

การริเริ่มสวนดาดฟ้าโดยบุคลากรระดับล่าง: กรณีศึกษาสำนักงานเขตหลักสี่. การประชุมวิชาการทางสถาปัตยกรรม “สรรค์สาระสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประจำปี 2559”. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 85 – 99.

เนตรดาว เถาถวิล. (2557). ปฏิบัติการต่อรองของชาวนาไทย ภายใต้ระบบการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพื่อป้อนตลาดโลก. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 33(1), 13 – 43.

ประสาธ เกศพิทักษ์. [Online]. เกษตรปลอดภัย. Accessed August 11, 2018. Available from http://www.thaifert.com/knowledge_detail.php?id=13

ปิยนถ บุนนาค, ดวงพร นพคุณ และ สุวัฒนา ธาดานิติ. (2525). *คลองในกรุงเทพฯ : ความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิมพ์วิมล สมพงษ์. (2561). *แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำแขวงฉิมพลี-ตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร (พ.ศ.2562-2565)*. กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรเขตตลิ่งชัน.

ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2551). *รายงานโครงการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อพัฒนาการวิจัยสังคมวัฒนธรรมชุมชนริมแม่น้ำลำคลองขานเมืองท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเป็นเมือง : พื้นที่ศึกษา ชุมชนในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร และชุมชนท่าพูด จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.*

“ภาษีเจริญ” ลดข้อจำกัดพื้นที่ได้สุขภาวะก็ตามมา. (2559). สืบค้นจาก

<http://110.170.184.194/bmanews>

/viewDetail.aspx?ID=81584 (2 พฤษภาคม 2561)

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2552). การศึกษาภูมิหลังและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
วัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่ตลิ่งชัน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน).

วุฒิพงษ์ ทวีวงศ์. [Online]. เกษตรกรรมในเมือง : รูปแบบและประสบการณ์
จากโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น. สืบค้นจาก

http://eto.ku.ac.th/neweto/e-book/other/เกษตรกรรมในเมือง_วุฒิพงษ์-ทวีวงศ์.pdf (24 มีนาคม 2561)

ศรัณย์ ทองปาน และคณะ. (2549). โครงการสำรวจเพื่อสร้างฐานข้อมูลของ
วัดในเขตตลิ่งชัน เสนอศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สถิติการใช้ที่ดิน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2546–2556. (2561). สืบค้นจาก

<http://service.nso.go.th/nso/>

web/statseries/statseries14.html (2 พฤษภาคม 2561)

สุภา ไยเมือง. [Online]. เกษตรเมือง: แนวคิด หลักการกรณีตัวอย่างจาก
ประเทศไทย. สืบค้นจาก <http://www.thaicityfarm.net> (20 ตุลาคม
2560)

สำนักงานนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร. (2540). แผนพัฒนา

กรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2540–2545). กรุงเทพฯ: สำนักงาน
นโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (2544). รายงานสถานการณ์คุณภาพ
สิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อม.

- สำนักงานผังเมือง กรุงเทพมหานคร. (2542). *ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร: กฎกระทรวงฉบับที่ 414 (2542) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518*. กรุงเทพฯ: สำนักงานผังเมือง กรุงเทพมหานคร.
- สำนักพิมพ์สารคดี. (2543). *ธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (2541). *วิถีชีวิตของชุมชนชาวสวนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก.

ภาษาอังกฤษ

- Ecker, O & Breisinger, C. (2012). *The Food Security System: A New Conceptual Framework*. Available from http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ifp_rdp01166.pdf (June 21, 2013)
- Finnis, E. (2007). The political ecology of dietary transitions: Changing production and consumption patterns in the Kolli Hills, India. *Agriculture and Human Values*, 24, 343–353.
- Frazier, C. (2018). "Grow what you eat, eat what you grow": urban agriculture as middle class intervention in India. *Journal of Political Ecology*, 25, 221–238.
- Heynen, N. (2017). Urban political ecology. Available from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118786352.wbieg1110> (March 10, 2019)
- Kalipeni, E. & Oppong, J. (1998). The refugee crisis in Africa and implications for health and disease: a political ecology approach. *Social Science and Medicine*, 46(12), 1637-1653.

- Leff, E. (2012). Political Ecology: A Latin American Perspective. Available from <http://www.geopolitica.ws/media/uploads/leffpoliticaecologyeolss.pdf> (March 31, 2014)
- Martin, G. (2016). *FOOD, NATURE AND COMMUNITY: URBAN AGRICULTURE'S SYNERGIES WITH ECOLOGICAL AND SOCIAL SUSTAINABILITY*. Available from <https://think.iafor.org/food-nature-community-urban-agricultures-synergies-ecological-social-sustainability/> (September 25, 2018)
- Neumann, R. P. (2005). *Making Political Ecology*. London: Hodder Arnold.